

Ambachten

Arbeidsmarktbeschrijving Deel 1: Algemeen deel

30 oktober 2013

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inleiding	4
1. Wat kenmerkt het ambacht?	6
1.1. Definitie en kenmerken	6
1.2. Afbakening	6
2. Werkgelegenheid en baanopeningen	10
2.1. Omvang werkgelegenheid	10
2.2. Samenstelling werkgelegenheid	14
2.3. Vacatures en baanopeningen	15
3. Trends en ontwikkelingen	18
3.1. Het ambacht in economie en maatschappij	18
3.2. Het ambacht in onderwijs en arbeidsmarkt	20
4. Overschotten en tekorten	26
4.1. Huidige situatie	26
4.2. Middellange termijn	27
5. Kansen en mogelijkheden	30
5.1. Arbeidsmarktperspectieven van opleidingen	30
5.2. Mogelijkheden voor volwassenen	31
5.3. Mogelijkheden naar regio	33
Literatuurlijst	34
Bijlage I Factsheets ambachtsberoepen	36
Bijlage II Relevante organisaties	38
Bijlage III Extra tabellen	40
Colofon	44

Samenvatting

Van ambachtseconomie tot zeldzaam specialistisch vakmanschap

Er bestaat een groot aantal ambachten: van meubelmakers tot kappers, van goud- en zilversmeden tot opticiens, van dakdekkers tot installateurs. Gemeenschappelijk kenmerk is de 'ambachtelijke' inhoud van het werk: geschoold handwerk, in de praktijk geleerd onder begeleiding van ervaren vakmensen ("met het hoofd, met de handen en het hart"). In de praktijk worden de ambachten op verschillende manieren afgebakend. Een veel gebruikte is die van de Ambachtseconomie, waarin 9 economische clusters worden aangeduid als ambachtelijk. In 2010 telde de ambachtseconomie 774.000 banen (8 procent van het totaal). Andere benaderingen komen uit op een (veel) kleinere omvang, bijvoorbeeld door alleen de branches te nemen die zijn aangesloten bij het Hoofdbedrijfschap Ambachten, of te kijken naar het zeldzaam specialistisch vakmanschap.

Kleinschalig ondernemerschap; kwaliteit maakt het onderscheid

Het gaat in de ambachten voor het overgrote deel om zeer kleinschalige bedrijven. Gemiddeld werken er vier personen per bedrijf; bijna een derde van de werkenden is zzp'er. Ook de sectoren in het ambacht zijn doorgaans kleinschalig: vaak een paar honderd tot een paar duizend bedrijven. Ambachtsmensen zijn vakmensen: ongeveer de helft heeft een mbo-opleiding. Het ambacht biedt ook goede mogelijkheden voor lageropgeleiden: bijna vier op de tien werkenden is laag of elementair geschoold. Ambachtsondernemers kunnen zich onderscheiden door kwaliteit en het bieden van maatwerk. Tegelijkertijd is professioneel ondernemerschap cruciaal om te kunnen overleven. Dit is wel vaak een extra opgave.

Ambachten gevoelig voor de crisis; tekorten in specifieke niches

De aanhoudende economische crisis treft inmiddels ook de ambachtsondernemingen. Met name in het afgelopen jaar is het aantal vacatures voor ambachtelijke beroepen sterk afgenomen. In het jaar daarvoor daalde het aantal vacatures aanzienlijk minder sterk dan gemiddeld. Ook het aantal niet-werkende werkzoekenden met een ambachtelijk beroep is het afgelopen jaar fors gestegen (46 procent). Tegelijkertijd kunnen er segmenten zijn waar zich nog steeds tekorten voordoen. De kleinschaligheid van de beroepsgroepen maakt het extra lastig om goed zicht te krijgen op tekortberoepen. Toch geven verschillende bronnen indicaties dat er ook op dit moment sprake kan zijn van tekorten in sommige beroepen, met name de echt gespecialiseerde vakmensen (bijvoorbeeld gespecialiseerde lassers, cnc-verspaners of onderhoudsmonteurs, specialistische woningstoffeerders, autoherstellers, scheeps- en jachtbouwkundigen, medewerkers steriele medische hulpmiddelen). De tekorten zijn weliswaar vaak klein in omvang maar kunnen soms wel grote impact hebben op het voortbestaan van een beroepsgroep.

Jaarlijks ruim 20.000 nieuwe mensen nodig

Volgens de meest recente prognoses zal de werkgelegenheid in de ambachtseconomie zich tot 2021 stabiliseren rond het huidige niveau. Er wordt een krimp verwacht voor de clusters 'productie', 'reparatie' en 'voeding', terwijl met name het cluster 'creatief en communicatie' zal groeien. Het aantal zelfstandigen zal verder groeien, terwijl het aantal werknemers in de ambachtseconomie juist daalt. In totaal zijn er in de periode 2010-2021 jaarlijks gemiddeld meer dan 20.000 nieuwe mensen nodig in de ambachtseconomie: ruim de helft als zelfstandige, iets minder dan de helft als werknemer. Die instroombehoefte komt hoofdzakelijk voort uit vervangingsvraag. In absolute zin komt de grootste instroombehoefte vanuit de clusters 'bouw' en 'creatief en communicatie'.

Instroom vanuit opleidingen baart zorgen

De leeftijdsopbouw van mensen in een ambachtsberoep wijkt niet sterk af van het landelijk gemiddelde. Het aandeel 55-plussers ligt ongeveer op het landelijk gemiddelde. Daarmee speelt het vergrijzingsvraagstuk even sterk als gemiddeld. Wel zijn bepaalde branches binnen de ambachtseconomie sterk vergrijsd: bijvoorbeeld de maatkledingbedrijven, kledingreparatiebedrijven, schoenherstellers, glazeniers, uurwerkmakers, pianotechnici, tandtechnici en een aantal creatieve ambachten.

De instroom uit het onderwijs baart meer zorgen. Verschillende specialistische opleidingen hebben te maken met een daling van het aantal (nieuwe) studenten. Daarmee bestaat het risico dat het opleidingsaanbod te versnipperd raakt of dat scholen de opleiding niet langer kunnen exploiteren. Bovendien staat het werkend leren, voor de ambachten van uitermate groot belang, onder druk. Waar het in de ambachtseconomie structureel al relatief lastig is om voldoende stage- en BBL-plekken te realiseren, is dat op dit moment vanwege de crisis nog moeilijker. Het Meldpunt Bedreigde Opleidingen en Beroepen van SOS Vakmanschap inventariseert deze problematiek en helpt bij het vinden van een oplossing. Ook elders wordt gewerkt aan het vergroten van de instroom in ambachtelijke opleidingen, bijvoorbeeld door het onlangs afgesloten Techniekpact, promotiecampagnes van het HBA en het wederoprichten van vakcolleges.

Op (middel)lange termijn per saldo tekorten

Bij het aantrekken van de economie zal ook de ambachtseconomie weer aantrekken. Volgens een prognose uit 2012 dient de ambachtseconomie in de periode tot 2021 rekening te houden met tekorten en overschotten maar de tekorten (47.900) zullen groter zijn dan de overschotten (13.200). De grootste tekorten worden verwacht voor technische beroepen op middelbaar en hoger niveau: bouwkundigen, werktuigbouwkundigen, elektrotechnici en gezondheidstechnici. Er worden overschotten voorzien in elementaire beroepen (vooral in het cluster gebouwverzorgend), hogere kunstzinnige beroepen, de uiterlijke verzorging en de administratieve en commerciële beroepen.

Redelijke perspectieven voor schoolverlaters en zij-instromers

Veel ambachtsopleidingen bieden op dit moment voldoende of ruim voldoende kans op werk. De beste arbeidsmarktperspectieven hebben bepaalde (relatief nieuwe) opleidingen in de gezondheidstechniek (technisch oogheelkundig assistent, medewerker steriele hulpmiddelen) en in de voeding (worstmaker, slager, traiteur, versspecialist). Minder goede perspectieven op dit moment hebben bepaalde opleidingen in de bouw en afbouw (dakdekkers en voegers, glaszetters), de uiterlijke verzorging en de lagere opleidingen in de bakkerij.

De ambachten lenen zich inhoudelijk goed voor instroom van volwassenen. Een oudere leeftijd is vaak zelfs een voordeel. Er vindt op dit moment niet op grote schaal zij-instroom plaats in de ambachten. Omscholen van grote groepen is vaak ook helemaal niet wenselijk, gezien de ruimte op de arbeidsmarkt. Wel is wellicht meer zij-instroom mogelijk dan op dit moment het geval is.

Kennis over ambachten niet vanzelfsprekend

Voor deze arbeidsmarktbeschrijving is gebruik gemaakt van eigen data van UWV en het CBS maar vooral van een groot aantal bestaande rapporten over ambachtseconomie en afzonderlijke beroepsgroepen. Een groot deel van die informatie is verzameld in opdracht van het HBA in samenwerking met aangesloten branches. Of deze kennisfunctie na het verdwijnen van het HBA nog blijft bestaan is afhankelijk van de concrete besluitvorming over een follow-up. Voor een aantal branches wordt overigens (inmiddels) door kenniscentra voorzien in arbeidsmarktgegevens per branche.

Inleiding

In tijden van crisis is het van belang om te weten waar zich werkgelegenheidsmogelijkheden aandienen. Kennis over te verwachten tekorten en overschotten maakt het mogelijk om te voorkomen dat vacatures onnodig lang openstaan of dat mensen onnodig werkloos worden of blijven.

UWV maakt samen met werkgevers- en werknemersorganisaties en arbeidsmarktdeskundigen beschrijvingen van meer dan twintig sectoren en van drie beroepenclusters. Dit project wordt begeleid door een landelijke klankbordgroep waarin – naast UWV – landelijke werkgevers- en werknemersorganisaties, VNG en S-BB zitting hebben. Alle beschrijvingen worden gepubliceerd op www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie en zijn bedoeld voor arbeidsmarktprofessionals van gemeenten, regio's, branches, et cetera.

Dit is de arbeidsmarktbeschrijving over ambachten. Centraal staan die beroepen waarin 'ambachtelijk vakmanschap' wordt uitgeoefend: geschoold handwerk, in de praktijk geleerd onder begeleiding van ervaren vakmensen. Ervaring en kunde dus, aangevuld met theoretische kennis. Een sluitende definitie van ambachten is niet beschikbaar; in bestaande bronnen worden verschillende invullingen gegeven. Deze beschrijving probeert de bestaande bronnen te combineren tot een eenduidig beeld van de ambachten.

De arbeidsmarktbeschrijving geeft een beeld van de actuele arbeidsmarktontwikkelingen in de ambachten en schetst de ontwikkelingen in werkgelegenheid, vacaturemarkt en arbeidsaanbod. Er worden trends beschreven, maar centraal staan (toekomstige) overschotten en tekorten en de instroomperspectieven. De sectorbeschrijving is gebaseerd op bestaande bronnen. Een zeer belangrijke bron vormt de informatie die vanuit het HBA (samen met branches) de afgelopen jaren beschikbaar is gesteld over de ambachtseconomie en de verschillende branches. Daarnaast is gebruikgemaakt van informatie van het CBS en UWV. De bevindingen zijn voorgelegd aan en afgestemd met deskundigen van het HBA en een aantal relevante kenniscentra. Zij hebben informatie aangeleverd en geholpen met het duiden van de ontwikkelingen. Er is ook samengewerkt met de SER voor het onlangs uitgebrachte advies over de ambachtseconomie *Handmade in Holland*.

De arbeidsmarktbeschrijving bestaat uit twee delen. Dit eerste deel bevat een algemene beschrijving van de ambachten. In hoofdstuk 1 wordt een beeld geschetst van de werkgelegenheid en de vacatureontwikkeling. Daarbij wordt zowel naar de actuele situatie als naar de prognoses gekeken. Hoofdstuk 2 beschrijft de markante trends met betrekking tot de ambachten. Hoofdstuk 3 geeft een overzicht van (toekomstige) overschotten en tekorten. Hoofdstuk 4 beschrijft de instroomkansen van schoolverlaters en zij-instromers en regionale verschillen daarin.

Deel 2 bevat korte factsheets over afzonderlijke beroepsgroepen. Bijlage I van deze algemene beschrijving geeft een inhoudsopgave van dit rapport. Bijlage II beschrijft een aantal voor de ambachten belangrijke organisaties. In bijlage III is een aantal tabellen opgenomen met gedetailleerde informatie.

1. Wat kenmerkt het ambacht?

1.1. Definitie en kenmerken

Het ambacht is moeilijk in algemene zin te typeren. Er bestaat een groot aantal ambachten die onderling sterk van elkaar verschillen:

- van primaire productie tot dienstverlening: bijvoorbeeld meubelmakers en kappers;
- van technisch tot creatief en verzorgend: van installateurs, tot goud- en zilversmeden en voetverzorgers;
- van traditionele ambachten tot nieuwere beroepen: dakdekkers en webdesigners.

Gemeenschappelijk kenmerk is de 'ambachtelijke' inhoud van het werk: geschoold handwerk, in de praktijk geleerd onder begeleiding van ervaren vakmensen, en het vakmanschap staan centraal¹. Ervaring en kunde, aangevuld met theoretische kennis.² De SER hanteert in het recente advies over de ambachtseconomie een werkdefinitie waarbij een beroep als ambachtelijk wordt aangemerkt als sprake is van een combinatie van de volgende elementen³:

- vakkundig, handmatig en geschoold maakwerk (vakmanschap, scheppend karakter, maatwerk);
- voornamelijk in de praktijk geleerd;
- waarbij vaardigheid van groot belang is;
- en uitgeoefend als economische activiteit.

De grote diversiteit maakt het ook moeilijk om algemene uitspraken te doen over ambachten: wat voor het ene ambacht geldt, hoeft voor het andere niet zo te zijn. Toch is er wel een aantal veel voorkomende kenmerken te benoemen die weliswaar niet voor alle maar wel voor veel ambachtelijk ondernemers gelden:

- Het gaat voor het overgrote deel om zeer kleinschalige bedrijven; ongeveer twee derde van de ondernemers is zpp'er. Ondernemingen genereren relatief kleine omzetten. Daarnaast bestaan op beperkte schaal grotere landelijke ketens. Ook de sectoren in het ambacht zijn vaak kleinschalig.
- Ambachtsmensen zijn vakmensen. Doorgaans is een gerichte vakopleiding, met veel oefening in de praktijk, noodzakelijk. Daarnaast is professioneel ondernemerschap cruciaal om te kunnen overleven in de ambachtseconomie. Dit vraagt om vaardigheden op het gebied van marketing en bedrijfsorganisatie van ondernemers maar vaak ook van de werknemers die zij in dienst hebben.
- Ambachtelijk ondernemers zijn vooral bezig met het bieden van kwalitatief goede producten of diensten. Vaak hebben ambachtsondernemers te maken met concurrentie van goedkopere substituten. Het onderscheidend vermogen ligt vooral in het vakmanschap, de hogere kwaliteit en het bieden van maatwerk.
- Ambachtelijke ondernemers werken vaak hoofdzakelijk voor regionale/lokale markten. Vooral dienstverlenende ambachtsondernemers bedienen een vaak kleine lokale klantenkring waarin ze vaak periodiek dezelfde dienst leveren. Er is weinig relatie met internationale markten.

Het begrip ambachten is ook aan verandering onderhevig. Tot 2010 werden uitsluitend zogenaamde conventionele of oude beroepen tot de ambachten gerekend, zoals bouw, reparatie en installatie. Tegenwoordig worden ook nieuwe beroepen als webdesigner of nieuwe varianten van oude beroepen als reparateur van computers als ambachtelijk gezien. Nieuwe technieken die vroeger vooral een bedreiging van het ambacht vormden, vormen nu de aanleiding voor nieuwe ambachten of nieuwe toepassingen in het ambacht.⁴

1.2. Afbakening

Er circuleren verschillende afbakeningen van het ambacht. Iedere afbakening leidt tot andere uitspraken over omvang en belang van de ambachten voor de Nederlandse economie. Deze beschrijving maakt gebruik van beschikbare bronnen over ambachten en dus ook van de verschillende afbakeningen. We beschrijven hier daarom eerst de verschillende afbakeningen van het ambacht.

¹ Jaarverslag 2011, Hoofdbedrijfschap ambachten.

² H. Scholtz, *Een duurzame samenleving is maakbaar. De ambachtseconomie als hoeksteen voor een toekomstbestendig Nederland*, november 2012.

³ Sociaal Economische Raad, *Handmade in Holland: vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie*, Den Haag, juni 2013.

⁴ P. Donker van Heel, e..a., *De sector ambachten: economie en arbeidsmarkt*, Rotterdam, augustus 2012.

Ambachtseconomie: clusters en beroepen

Bij de introductie van het begrip ambachtseconomie in 2009 heeft het HBA negen clusters van bedrijven benoemt die tot de ambachten worden gerekend. Schema 1 geeft deze weer in de kolom ambachtseconomie. Ieder cluster bestaat uit een aantal specifiek benoemde branches waarin alleen de bedrijven met minder dan honderd werknemers worden meegenomen. Alle personeel wordt meegenomen, zolang er maar minstens zestien uur per week wordt gewerkt. Inmiddels is dit voor onderzoek een vrij gangbare indeling van de ambachtseconomie. De ambachtseconomie telt 254.000 ondernemingen (ongeveer 30 procent van alle ondernemingen in Nederland) en 774.000 banen (8 procent van het totaal).

Schema 1 Ambachtseconomie: Clusters van branches en ambachtsberoepen

Ambachtseconomie	Ambachtsberoepen
Bouw	Algemene bouw
	Gespecialiseerde bouw
Afbouw en afwerking	Afbouw en afwerking
Gebouwverzorgend	Gebouwverzorgend
Installatie- en elektrotechniek	Installatie- en elektrotechniek
Metaal, hout en overige productie	Metaal
	Hout, textiel en overige productie
Reparatie	Reparatie
Creatief en communicatie	Creatief en communicatie
Voeding	Voeding
Gezondheid en uiterlijke verzorging	Gezondheidstechniek
	Uiterlijke verzorging

Bij de afbakening van de ambachtseconomie wordt geen onderscheid gemaakt tussen de mensen die daadwerkelijk in een ambachtsberoep werken en de mensen in ondersteunende of managementfuncties. Daarom heeft UWV ten behoeve van deze beschrijving aan het CBS gevraagd om een nadere analyse van mensen in ambachtsberoepen. Beide aanpakken geven een indicatie van de werkgelegenheid in de ambachten en de ambachtseconomie.

HBA-branches

In veel onderzoeken en cijfers wordt verwezen naar de branches die zijn aangesloten bij het Hoofdbedrijfschap Ambachten. Hierbij gaat het om 36 veelal kleinere branches. Dit is een veel scherpere afbakening dan het begrip ambachtseconomie. Schema 2 geeft het overzicht:

Schema 2 HBA-branches

Cluster ambachtseconomie	HBA-branches
Bouw	Bitumineus dakdekker
	Dakdekker hellende daken
	Dakdekker riet
	Straatmaker
	Voeger
Afbouw en afwerking	Parketteur
	Natuursteenbewerkers
	Zonweringspecialisten
Gebouwverzorgend	Glazenwassers
	Glasbewerker/glaszetters
	Schoorsteenveger
Installatie- en elektrotechniek	Geen bij het HBA aangesloten
Productie	Maatkleermakers
	Zadelmakers
Reparatie	(Brom)fietstechnici
	Kledingreparateurs
	Naaimachinetchnici
	Schoenherstellers
	Textielreinigers

Cluster ambachtseconomie	HBA-branches
Gezondheidstechniek en uiterlijke verzorging	Opticiens/optometristen
	Orthopedisch schoentechnici
	Tandtechnici
	Kappers
	Pedicure/voetverzorgers
	Schoonheidsspecialisten
	Grimeurs/toneelkappers
Voeding	Banketbakkers
	IJsbereiders
	Slager/versspecialisten
Creatief en communicatie	Muziekinstrumentmakers
	Ontwerpers en vervaardigers van schoenen en tassen
	Glazeniers
	Goudsmeden/zilvermeden
	Hoedenmakers
	Uurwerktechnici
	Keramisten
Pianotechnici	

Het HBA vertegenwoordigt ongeveer 87.734 ambachtelijke bedrijven⁵. Dat is ongeveer 10 procent van alle ondernemingen in Nederland. Er werken ongeveer 300.000 personen.

Specialistisch vakmanschap

Een nog scherpere afbakening wordt verkregen wanneer alleen het (zeer) specialistisch vakmanschap wordt meegerekend. Een exacte lijst met branches en beroepen is hier niet gemakkelijk te maken, en bestaat ook niet. In totaal zijn er ongeveer honderd beroepsgroepen waarin maximaal 1.000 personen werkzaam zijn. Bij elkaar gaat het om 80.000 werkzame personen (1 procent van de beroepsbevolking). Zeldzaam specialistisch vakmanschap komt voor in alle sectoren van de economie maar het meest in de handel en reparatie, industrie en gezondheids(techniek). Door hun beperkte omvang, en de soms sterke vergrijzing, wordt een deel van deze beroepsgroepen, en de daarbij behorende onderwijsinfrastructuur, bedreigd. SOS Vakmanschap, een samenwerkingsverband van meer dan vijftig partners uit onderwijs en bedrijfsleven, zet zich in voor het behoud van kleinschalig specialistisch beroepsonderwijs. Beroepsgroepen en opleidingen die zich in hun voortbestaan bedreigd voelen, kunnen zich melden bij het Meldpunt Bedreigde Opleidingen en Beroepen. De Monitor SOS Vakmanschap 2012 bevat een lijst met kleinschalige, specialistische beroepsgroepen:

⁵ Hoofdbedrijfschap Ambachten, Jaarverslag 2011.

Schema 3 Kleinschalig specialistisch vakmanschap

Schoenherstellers	Afbouwspecialisten	Parketvloerleggers
Hoefsmeden	Behoudsmedewerkers	Tandtechnici
Audiciens	Meet- en regeltechnici	Vakman slachterijen
Juweliers	Horlogemakers	Schoenconsulenten
Baggeraars	Modelmakers	Zonweringspecialisten
Keramisten	Glazeniers	Installateurs carrosseriebedrijven
Poeliers	Restauratieschilders	Slagers
Glasblazers	Sier-, kunst- en restauratiesmeden	Vakman visspecialzaken
Pianotechnici	Kleermakers	Vakman groentespecialzaken
Monteur voertuigen	Timmerindustrievakman	Zadel- en tuigmakers
Meubelstoffeerders	Banden- en wielenspecialisten	Klokkenmakers
Vakman boekhandel	Opticiens	Ontwerpend leerbewerkers
Straatmakers	Banketbakkers	Podoposturaal therapeuten
Versdetailisten	Goud- en zilversmeden	Vakman versafdeling
Scheeps- en jachtbouwers	Ambachtelijk schoenmakers	Dakdekkers
Oogheelkundig assistenten	Vakman pluimveeverwerkende industrie	Restauratiestukadoors
Drukkers en nabewerkers	Biologisch-dynamische landbouwers	Dekvloerenleggers
Vakman visverwerkende industrie	Orthopedische technici	Verspaners
Gespecialiseerde aannemers	Orthopedische schoentechnici	Meubelmakers
Industriële lakverwerkers	Adaptatietechnici	Hoedenmakers
Natuursteenbewerkers	Mw steriele medische hulpmiddelen	Pedicures
Metaalbewerkers		22

Bron: Monitor SOS Vakmanschap versie 2012

Veel van deze beroepen vallen onder de werkingssfeer van het kenniscentrum SVGB maar niet allemaal. In totaal gaat het bij de SVGB-beroepen om 8.500 ondernemingen en een kleine 20.000 personen.

Totaaloverzicht

Schema 4 Totaaloverzicht verschillende afbakeningen

	Aantal bedrijven	Werkgelegenheid
Ambachtseconomie		
Ambachtsberoepen		690.000 werkenden
HBA-branches	88.000 bedrijven	300.000 werkenden
Zeldzaam specialistisch vakmanschap		80.000 werkenden

In de praktijk worden de ambachten op verschillende manieren afgebakend:

- Onder de term ambachtseconomie worden 254.000 ondernemingen gerekend (30 procent van het totaal) en 774.000 banen (8 procent van het totaal).
- Onder de HBA-branches vallen een kleine 87.000 ondernemingen (circa 10 procent van het totaal) en 300.000 werkenden.
- Tot het specialistisch vakmanschap worden honderd beroepsgroepen gerekend. Er werken ongeveer 80.000 mensen in die beroepsgroepen: 1 procent van de beroepsbevolking. Onder de werkingssfeer van het SVGB vallen 8.500 ondernemingen (ongeveer 1 procent van alle ondernemingen in Nederland).

Het maakt dus nogal uit welke afbakening wordt gehanteerd. In de beschrijving is noodzakelijkerwijs gebruikgemaakt van verschillende bronnen die onderling verschillende afbakeningen hanteren. Daarbij wordt steeds in tabellen en grafieken aangegeven welke afbakening is gehanteerd.

2. Werkgelegenheid en baanopeningen

2.1. Omvang werkgelegenheid

Ambachtseconomie

Iedere (poging) tot kwantificering van de werkgelegenheid in de ambachten kent zijn beperkingen omdat het op basis van statistische data niet mogelijk is de ambachten te onderscheiden van andere economische activiteiten. In deze paragraaf haken we eerst aan bij het begrip ambachtseconomie en de beroepenclusters die daaraan zijn te matchen. Vervolgens kijken we naar scherpere afbakening: van de HBA-branches en (nog verder) specialistisch vakmanschap. Daarbij geldt: hoe scherper de afbakening, hoe kleiner de werkgelegenheid.

Tabel 1 Ambachtseconomie: werkgelegenheid in 2010

Exclusief banen bij bedrijven met meer dan 100 werknemers en werknemers die minder dan 16 uur per week werken

	Banen 2010	Werknemers	Zelfstandigen
Bouw	169100	68%	32%
Afbouw en afwerking	83600	56%	44%
Gebouwverzorgend	39300	82%	18%
Installatie- en elektrotechniek	76500	83%	17%
Metaal, hout, overig productie	71900	84%	16%
Reparatie	74100	64%	36%
Creatief en communicatie	156000	65%	35%
Voeding	41200	88%	12%
Gezondheid en uiterlijke verzorging	62300	51%	49%
Totaal ambachtsclusters	774000	69%	31%

Bron: EIM in opdracht van het HBA, *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*.

In totaal telt de ambachtseconomie volgens een veel gebruikte indeling ongeveer 774.000 banen. Dit is ongeveer 8 procent van het totale aantal banen van werknemers en zelfstandigen⁶. Hierbij worden alle zelfstandigen en werknemers van bedrijven in negen specifiek benoemde ambachtsclusters meegerekend, voorzover het gaat om bedrijven met minder dan honderd werknemers en mensen die minstens zestien uur per week werken. Het aantal banen in de ambachtseconomie is (licht) dalende; in 2009 waren het er nog 776.000.

De grootste ambachtsclusters zijn de bouw en het cluster creatief en communicatie. De kleinste clusters zijn gebouwverzorgende ambachten en voeding. Een relatief groot deel van de werkgelegenheid in de ambachten wordt bezet door zelfstandigen: bijna een derde. Dat is aanzienlijk hoger dan in de totale werkende beroepsbevolking (14 procent). Met name in de gezondheid en uiterlijke verzorging en in de afbouw en afwerking werken veel zelfstandigen.

De afbakening van de ambachtseconomie kent op een aantal punten beperkingen. Aan de ene kant worden er groepen niet meegerekend die mogelijk wel een ambachtsberoep uitoefenen: wanneer zij minder dan zestien uur per week werken of werkzaam zijn bij een bedrijf met meer dan honderd werknemers. Ook werknemers met een ambachtelijk beroep in andere sectoren dan de negen clusters worden niet meegerekend. Aan de andere kant wordt het ondersteunend personeel in de betreffende bedrijven wel tot de ambachtseconomie gerekend. Ongeveer een kwart van het personeel in de ambachtseconomie werkt bijvoorbeeld in een administratieve of economische functie⁷. Dit zullen voor het merendeel geen ambachtelijke functies zijn maar ondersteunende functies.

⁶ Sommige publicaties komen tot een hoger aantal werkenden maar hierin zijn mogelijk ook mensen die minder dan zestien uur per week werken meegerekend. Zo telt de publicatie *Een duurzame samenleving is maakbaar; de ambachtseconomie als hoeksteen voor een toekomstbestendig Nederland* 865.000 werkzame personen in dezelfde ambachtsclusters.

⁷ Bron: *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*. Berekening op basis van tabel 4 in bijlage 1.

Ambachtsberoepen

Om meer zicht te krijgen op de werkgelegenheid in ambachtelijke beroepen heeft UWV aan het CBS gevraagd om een analyse uit te voeren op ambachtsberoepen. Gegevens over het beroep zijn afgeleid uit de enquête beroepsbevolking⁸. Uitgangspunt bij het benoemen van ambachtsberoepen waren de negen clusters die tot de ambachtseconomie worden gerekend. Om een meer gedetailleerd beeld te krijgen zijn de clusters 'bouw', 'metaal, hout en overige productie' en 'gezondheid en uiterlijke verzorging' verder opgedeeld.

Tabel 2 Werkgelegenheid in ambachtsberoepen

Ambachtsberoepen: werkzame beroepsbevolking¹⁾ van 15 tot 75 jaar, 2011

	Aantal werkenden	Aandeel
Algemene bouw	129.000	19%
Gespecialiseerde bouw	54.000	8%
Afbouw en afwerking	49.000	7%
Gebouwverzorgend	6.000	1%
Installatie- en elektrotechniek	115.000	17%
Metaal	91.000	13%
Hout, textiel en overige productie	39.000	6%
Reparatie	70.000	10%
Creatief en communicatie	33.000	5%
Voeding	26.000	4%
Gezondheidstechniek	13.000	2%
Uiterlijke verzorging	65.000	9%
Totaal ambachtsberoepen	690.000	100%

1) Personen die in Nederland wonen (exclusief de institutionele bevolking) en betaald werk hebben van twaalf uur of meer per week.

Bron: CBS in opdracht van UWV (op basis van de enquête beroepsbevolking, bewerking UWV)

Volgens deze analyse werkten in 2011 690.000 mensen in een ambachtsberoep (ongeveer negen procent van de werkzame beroepsbevolking). Ook hier vormen de bouwberoepen (algemeen en gespecialiseerd) het grootste cluster, maar nu gevolgd door het cluster installatie- en elektrotechniek. In deze analyse valt het cluster creatief en communicatie juist onder de kleinere beroepenclusters. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de scherpere afbakening dan bij de afbakening naar branche het geval is.⁹ Clusters met het kleinste aantal werkenden zijn de gebouwverzorgende beroepen en beroepen in de gezondheidstechniek.

Bijlage III bevat een aantal aanvullende tabellen over deze groep werkenden in een ambachtsberoep:

- Tabel B1 geeft een nadere uitsplitsing naar beroepsgroep. Relatief grote beroepsgroepen zijn bijvoorbeeld timmerlieden (89.000 werkenden), automonteurs (53.000 werkenden), elektriciens gebouwaansluitingen (44.000 werkenden) en kappers (41.000 werkenden).
- 16 procent van de werkenden in een ambachtsberoep werkt in een bedrijf met honderd werknemers of meer (tabel B2). In totaal gaat het hier om 113.000 werkenden. Met name in de clusters 'installatie- en elektrotechniek', 'metaal' en 'gespecialiseerde bouw' werken veel ambachtsmensen in bedrijven met meer dan honderd werknemers. Die blijven dus buiten beschouwing bij analyses van de ambachtseconomie.
- Ambachtsmensen werken in vrijwel alle sectoren van de economie, maar niet in evenredige mate (tabel B3). Ruim een derde van de ambachtsmensen werkt in de bouwnijverheid, ruim een tiende in de metaal en eveneens ruim een tiende in de overige dienstverlening (met name in de uiterlijke verzorging). Dit zijn sectoren die van nature ook goed zijn vertegenwoordigd in de ambachtseconomie. In beperkte mate werken ambachtsmensen ook bij de overheid (1 procent), in het onderwijs (minder dan 1 procent) of in de zorg- en welzijnssector (1 procent).
- Sommige arbeidsmarktregio's kennen een relatief groot aantal ambachtsmensen: Zaanstreek-Waterland, Helmond-De Peel, Gorkum en de Achterhoek. Dit hangt uiteraard samen met de samenstelling van de regionale werkgelegenheid (tabel B4).

HBA-branches

Bij de 36 HBA-branches werken ongeveer 300.000 personen. Hiermee maken de HBA-branches die onder het HBA vallen ongeveer een derde deel uit van de ambachtseconomie.

⁸ Bij de toedeling naar ambachtsberoepen is gebruikt gemaakt van de ISCO-indeling. Hieruit zijn de voor de ambachtseconomie relevante beroepencategorieën geselecteerd en toegedeeld aan de verschillende clusters.

⁹ In de ambachtseconomie worden bijvoorbeeld reclamebureaus, architectenbureaus en softwareontwikkelaars gerekend tot het cluster creatief en communicatie. Dit soort beroepen zijn in de analyses van het CBS buiten beschouwing gelaten.

Specialistisch vakmanschap

Een nog scherpere afbakening wordt verkregen bij een focus op (zeldzaam) specialistisch vakmanschap. Het is lastiger om hier cijfermateriaal over te krijgen omdat er niet systematisch onderzoek naar wordt gedaan. Kenniscentrum SVGB en SOS Vakmanschap bieden wel goede inzichten over een aantal van deze beroepsgroepen. SVGB is het kenniscentrum arbeidsmarkt en onderwijs voor creatief-technische en gezondheidstechnische beroepen. Tabel 3 geeft inzicht in de werkgelegenheid in de betreffende branches.

Tabel 3 SVGB-branches: aantal ondernemingen en werkzame personen

Branche	Ondernemingen	Werkzame personen
Creatief en ambachtelijk		
Goudsmeden	1.340	2.950
Zilvermeden	30	50
Juweliers	1.495	6.200
Uurwerktechniek	385	575
Creatief vakman		
■ Glazeniers	340	560
■ Glasblazers	20	40
■ Keramiek	565	710
■ Hoedenmakers	150	225
■ Ambachtelijk schoen- en tassenmakers	175	250
Pianotechniek	325	600
Totaal	4.825	12.160
Gezondheidstechniek		
Audiciens	160 (700 vestigingen)	2.000
Optiek	1.300 (2.130 vestigingen)	8.200
Mw. steriele medische hulpmiddelen	100	2.200
Orthopedische techniek	95	1.005
Orthopedische schoentechniek	215	1.800
Schoenherstellers	720	1.545
Technisch oogheilkundig assistent	120	350
Tandtechniek	1.000 (1.075 vestigingen)	4.890
Totaal	3.710	19.790

Bron: SVGB, *Kansen zien en grijpen. Arbeidsmarkt- en onderwijsmonitor 2011-2012.*

In totaal zijn er zo'n honderd zeldzame specialistische beroepen, waarin maximaal 1.000 personen werkzaam zijn. Bij elkaar gaat het om 80.000 werkzame personen (1 procent van de beroepsbevolking). Vanuit de zorg voor het behoud van deze beroepsgroepen en de kleine specialistische vakopleidingen is SOS Vakmanschap opgericht, een initiatief van MKB-Nederland, de Koninklijke Metaalunie, SVGB Kenniscentrum en het Hoofdbedrijfschap Ambachten. Opleidingen die zich in hun voortbestaan bedreigd voelen, kunnen zich melden bij het Meldpunt Bedreigde Opleidingen van SOS Vakmanschap dat in september 2011 door de toenmalig minister van OCW is gelanceerd. In totaal hadden zich voorjaar 2013 59 opleidingen en beroepen gemeld. Tabel 4 geeft een overzicht van de werkgelegenheid in branches die zich het eerste jaar hadden gemeld.

Tabel 4 Branches die zich in 2012 bij SOS Vakmanschap hebben gemeld

Melding	Aantal vakmensen	Aantal ondernemingen
Biologisch-dynamische landbouw	*	120
Glasblazers	45	20
Meet- en regeltechniek	*	*
Modelmakerij	300	50
Monteur mobiele werktuigen	*	*
Orthopedische techniek	1.005	95
Parketters	3.400	1.700
Pianotechniek	600	325
Restauratiemedewerker	*	*
Restauratiestukadoors	200	40
Schachten- en onderwerkmakers	60 tot 300	25
Scheeps- en jachtbouw	15.000	*
Scheepvaart en Transport college (drie opleidingen)	*	*
Sier- kunst- en restauratiesmeden	150	110
Tandtechniek	1.000	4.890
Vakschool Schoonhoven (drie opleidingen)	3.000 (goud-/zilvermeden)	2.000
Vlechtambacht	3 tot 300**	*
Zadel- en tuigmakers	310	135

Bron: Monitor SOS Vakmanschap, editie 2012

Prognoses: werkgelegenheid in totale ambachtseconomie blijft stabiel

Tabel 5 Ambachtseconomie: Verwachte ontwikkeling werkgelegenheid 2010-2021

Cluster	Gemiddelde groei/krimp op jaarbasis	Groeipercentage op jaarbasis	Werknemers	Zelfstandigen
Bouw	200	0,1%	-545	745
Afbouw en afwerking	173	0,2%	-173	345
Gebouwverzorgend	127	0,3%	0	127
Installatie- en elektrotechniek	127	0,2%	-282	409
Metaal, hout, overig productie	-991	-1,5%	-1.018	27
Reparatie	-355	-0,5%	-355	-300
Creatief en communicatie	709	0,4%	45	664
Voeding	-436	-1,1%	-473	36
Gezondheid en uiterlijke verzorging	73	0,1%	-109	191
Totaal ambachtsclusters	-373	0,0%	-2.864	2.491

Bron: EIM in opdracht van HBA, *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*. Bewerking UWV (berekening is gemaakt door totaal voor de periode 2010-2011 door 11 te delen).

EIM komt voor de hele periode en alle clusters samen uit op een werkgelegenheidsverlies van 4.100 arbeidsplaatsen, minder dan 400 per jaar. Een jaar eerder werd nog een geringe groei voorspeld van 3 procent in tien jaar tijd. Al met al lijkt de werkgelegenheid in de ambachtseconomie zich volgens de beschikbare prognoses in de komende tien jaar rond hetzelfde niveau te stabiliseren terwijl de totale Nederlandse werkgelegenheid naar verwachting wel groeit met 3 à 4 procent .

Wel zijn verschuivingen tussen verschillende segmenten aannemelijk:

- De krimp zal zich met name voordoen in de clusters 'productie', 'reparatie' en 'voeding'. Met name van het cluster 'creatief en communicatie' wordt een relatief grote groei verwacht.
- Er wordt een groei verwacht van het aantal zelfstandigen in de ambachtseconomie, terwijl het aantal werknemers in de meeste clusters juist daalt. Alleen in het cluster 'creatief en communicatie' wordt enige groei van het aantal werknemers verwacht.

2.2. Samenstelling werkgelegenheid

Tabel 6 Ambachtseconomie: functieniveau banen

	elementair	lager	middelbaar	hoger
Bouw	3%	40%	44%	13%
Afbouw en afwerking	4%	59%	28%	8%
Gebouwverzorgend	67%	17%	12%	4%
Installatie- en elektrotechniek	6%	24%	57%	13%
Metaal, hout, overig productie	23%	29%	35%	13%
Reparatie	13%	30%	44%	13%
Creatief en communicatie	5%	8%	33%	55%
Voeding	14%	44%	35%	6%
Gezondheid en uiterlijke verzorging	1%	10%	85%	5%
Totaal ambachtsclusters	10%	29%	42%	19%

Bron: EIM in opdracht van HBA. *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*

Gemiddeld hebben werknemers in de ambachtseconomie een lager formeel opleidingsniveau dan de totale beroepsbevolking in Nederland. Bijna vier op de tien banen is op elementair of lager niveau. Vaak zijn (met name de oudere) vakmensen in de praktijk geschoold, zonder formeel diploma. Bovendien bestaat er voor verschillende branches geen mbo-opleiding, maar zijn er wel brancheopleidingen. De meeste functies in de ambachtseconomie zijn functies op middelbaar niveau (42 procent), maar er zijn grote verschillen in werkgelegenheidsstructuur tussen de verschillende clusters. Het cluster creatief en communicatie kent veel banen op een hoger functieniveau, het cluster gebouwverzorgend voornamelijk banen op elementair en lager niveau. Ook de clusters bouw, afbouw en voeding kennen veel werkgelegenheid op lager niveau.

Tabel 7 Ambachtsberoepen: opleidingsniveau van werkenden (2011)

	basis	lager	mbo 2 en 3	mbo 4	havo, vwo	hbo wo ba	wo ma
Algemene bouw	8%	40%	26%	19%	2%	4%	<1%
Gespecialiseerde bouw	15%	40%	21%	15%	4%	<3%	<3%
Afbouw en afwerking	10%	37%	31%	14%	4%	<3%	<3%
Gebouwverzorgend	Niet bekend						
Installatie- en elektrotechniek	4%	29%	23%	36%	2%	5%	<1%
Metaal	10%	37%	29%	20%	2%	2%	<2%
Hout, textiel, overige productie	13%	31%	26%	18%	3%	8%	<4%
Reparatie	9%	29%	30%	26%	3%	3%	<2%
Creatief en communicatie	3%	6%	6%	16%	6%	26%	35%
Voeding	16%	28%	24%	24%	<7%	<7%	<7%
Gezondheidstechniek	Niet bekend						
Uiterlijke verzorging	2%	15%	56%	17%	6%	3%	<2%
Totaal ambachtsberoepen	8%	31%	28%	22%	3%	5%	3%
Totaal Nederland	5%	18%	14%	20%	9%	22%	12%

Bron: CBS op verzoek van UWV (op basis van enquête beroepsbevolking, bewerking UWV)

Eenzelfde beeld komt naar voren bij het opleidingsniveau van werkenden in een ambachtsberoep. Ongeveer de helft van de werkenden in een ambachtsberoep heeft een mbo-opleiding: 28 procent op niveau mbo-2 of 3, 22 procent op niveau mbo-4. Bijna vier op de tien werkenden is elementair of lager geschoold. Wederom bevat het cluster creatief en communicatie veel hogeropgeleiden: 26 procent is hbo-geschoold, 35 procent heeft een wetenschappelijke opleiding afgerond. Beroepclusters met veel elementair en lageropgeleiden zijn de (algemene en gespecialiseerde) bouw, de productie (zowel metaal als overige) en voeding. In het cluster uiterlijke verzorging werken juist veel mbo-ers (met name mbo-2). Dit geldt in mindere mate ook voor het cluster reparatie en het cluster installatie- en elektrotechniek.

Uit de structuuronderzoeken van het HBA blijkt dat de meeste ondernemers in de HBA-branches een opleiding op vmbo- of mbo-niveau hebben afgerond. Dit komt overeen met de eerder genoemde cijfers over de totale ambachtseconomie. In sommige branches is een meerderheid van ondernemers laagopgeleid (dakdekkers). In enkele branches is het opleidingsniveau hoger. Een groot deel van de

ontwerpers en vervaardigers van schoenen en tassen (64 procent), van de ondernemers in fijnkeramische bedrijven (60 procent) en van de muziekinstrumentenmakers (40 procent) heeft een opleiding op hbo- of wo-niveau afgerond.

Tabel 8 Ambachtsberoepen: leeftijd van werkenden (2011)

Werkzame personen met baan van 12 uur per week of meer

	15 tot 25	25 tot 40	40 tot 55	55 tot 65
Algemene bouw	14%	33%	38%	16%
Gespecialiseerde bouw	9%	32%	43%	15%
Afbouw en afwerking	10%	35%	39%	16%
Gebouwverzorgend	Niet bekend			
Installatie- en elektrotechniek	15%	35%	38%	12%
Metaal	13%	28%	43%	16%
Hout, textiel en overige productie	8%	28%	44%	21%
Reparatie	21%	34%	34%	12%
Creatief en communicatie	3%	32%	52%	13%
Voeding	20%	32%	36%	12%
Gezondheidstechniek	Niet bekend			
Uiterlijke verzorging	23%	34%	31%	11%
Totaal ambachtsberoepen	14%	33%	39%	14%
Totaal alle werkenden	10%	34%	41%	15%

Bron: CBS op verzoek van UWV (op basis van enquête beroepsbevolking, bewerking UWV)

14 procent van de werkenden in een ambachtsberoep is jonger dan 25 jaar. Het aandeel jongeren is daarmee iets hoger dan onder alle werkenden in Nederland. Met name in de clusters uiterlijke verzorging, reparatie en voeding werken veel jongeren. Daar doet het ontgroeningsvraagstuk zich dus minder gelden dan gemiddeld.

Eveneens 14 procent van de werkenden is ouder dan 55 jaar. Dit komt ongeveer overeen met het landelijk gemiddelde: de ambachten zijn dus niet sterker vergrijsd dan gemiddeld¹⁰. Dat betekent niet dat het vergrijzingsvraagstuk daar niet speelt: één op de zeven werknemers bereikt tussen nu en 10-12 jaar de pensioengerechtigde leeftijd. Bovendien zijn sommige delen van de ambachtseconomie wel sterk vergrijsd. Het cluster hout, textiel en overige productie bevat wel relatief veel ouderen. Ook de clusters algemene bouw, gespecialiseerde bouw, afbouw en metaal kennen iets meer 55-plussers dan het landelijk gemiddelde. Deze clusters kampen de komende jaren meer dan gemiddeld met het vergrijzingsvraagstuk. Ook uit structuuronderzoeken van het HBA komt naar voren dat sommige branches sterk vergrijsd zijn, bijvoorbeeld de maatkledingbedrijven, kledingreparatiebedrijven, schoenherstellers, glazeniers, uurwerkmakers, pianotechnici, tandtechnici en een aantal creatieve ambachten.

Overigens is ongeveer 1 procent van de werkenden in een ambachtsberoep ouder dan 65 jaar (niet in tabel). Uit de structuuronderzoeken van het HBA blijkt dat in sommige branches relatief veel mensen na hun pensioengerechtigde leeftijd doorwerken, bijvoorbeeld de tandtechnici, keramisten, juweliers, uurwerkmakers, hoedenmakers en glazeniers.

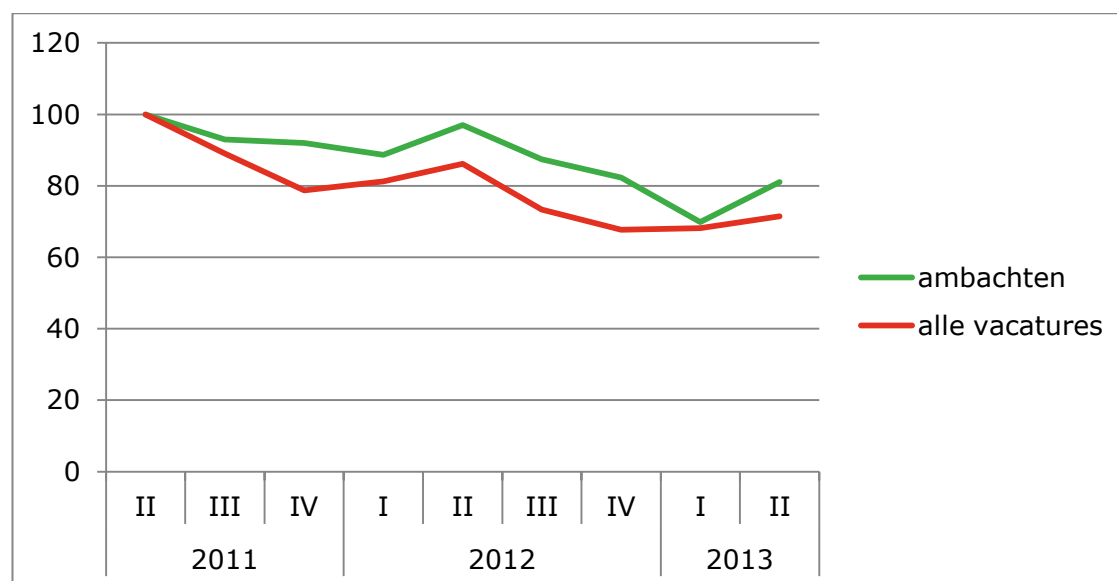
2.3. Vacatures en baanopeningen

Deze paragraaf gaat in op de baanopeningen in 'de ambachten'. Dat kan zijn in de vorm van vacatures maar een belangrijk en groeiend deel van de werkgelegenheid in de ambachten komt voort uit zelfstandig ondernemerschap en leidt dus niet tot vacatures. Bovendien werven veel ondernemers niet met een officiële vacature, maar langs informele weg (bijvoorbeeld door een stagiaire in dienst te nemen of door via-via te werven). Toch geeft met name de ontwikkeling van het aantal vacatures wel een goed beeld van ontwikkelingen in het aantal baanopeningen (is er meer of minder vraag naar nieuw personeel?). Daarom beschrijven we hieronder eerst de ontwikkeling in het aantal vacatures voor ambachtsberoepen. Daarna focussen we op de bredere instroombehoefte vanuit de ambachten.

¹⁰ Ook het EIM constateert in *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021* dat de ambachtseconomie niet sterker vergrijsd is dan gemiddeld.

Vacatures

Figuur 1 Ontwikkeling vacaturemarkt (tweede kwartaal 2011=100)
Nieuwe vacatures bekend bij UWV, beroepen corresponderend met clusters ambachtseconomie

Bron: UWV

Een overzicht van alle vacatures voor ambachtsberoepen is niet beschikbaar. Figuur 1 geeft inzicht in de ontwikkeling van het aantal vacatures voor ambachtsberoepen die bij UWV bekend zijn (hetzij gemeld door werkgevers, hetzij gevonden op internet). Bij de selectie van ambachtsberoepen is wederom aangesloten bij de clusters in de ambachtseconomie. De figuur maakt zichtbaar dat het aantal nieuwe vacatures voor ambachtsberoepen sinds het tweede kwartaal van 2012 sterk is afgenomen. Met name in het afgelopen jaar is het aantal bij UWV bekende vacatures voor ambachtsberoepen sterk gedaald (met 16%). In het tweede kwartaal van ieder jaar is er steeds een opleving, maar het aantal nieuwe ambachtvacatures was in het tweede kwartaal van 2013 fors lager dan het jaar ervoor. Dat heeft waarschijnlijk voor een belangrijk deel te maken met de crisis die met name in het afgelopen jaar ook in de ambachten voelbaar was¹¹. Figuur 1 toont ook de ontwikkeling in het totale aantal bij UWV bekende vacatures. Het totale aantal vacatures is de afgelopen jaren nog sterker gedaald dan het aantal ambachtvacatures, maar in het eerste kwartaal van 2013 daalde het aantal ambachtvacatures juist sterker dan gemiddeld.

Tabel 9 Ontwikkeling aantal ontstane vacatures naar cluster ambachtseconomie
Groei/krimp 2^e kwartaal 2011 - 2^e kwartaal 2013

	Groei/krimp aantal vacatures
Algemene bouw	-43%
Gespecialiseerde bouw	-31%
Afbouw en afwerking	-3%
Gebouwverzorgend	-47%
Installatie- en elektrotechniek	4%
Metaal	-24%
Hout, textiel en overige productie	-74%
Reparatie	-45%
Creatief en communicatie	-23%
Voeding	-44%
Gezondheidstechniek	-64%
Uiterlijke verzorging	-37%
Totaal ambachtclusters	-19%

Bron: UWV

¹¹ Er kunnen overigens ook andere oorzaken aan ten grondslag liggen, bijvoorbeeld een afname van het aantal deeltijders die word opgevangen doordat vaste krachten langere werkweken gaan maken of een verhoging van werkgeverslasten waardoor werkgevers terughoudender zijn met het openstellen van vacatures.

De grootste dalingen deden zich voor in de clusters hout, textiel en overige productie en gezondheidstechniek. Alleen in de clusters installatie- en elektrotechniek en afbouw en afwerking was het aantal vacatures in het tweede kwartaal van 2013 ongeveer even groot als in 2011.

Verwachte instroombehoefte

Op basis van EIM-onderzoek is een inschatting te maken van de instroombehoefte per ambachtscluster. In absolute zin komt de grootste behoefte aan instroom van personeel de komende jaren uit de bouw en het cluster creatief en communicatie.

Tabel 10 Ambachtseconomie: Instroombehoefte tot 2021 (gemiddeld op jaarbasis)

Cluster	Groei/krimp	Vervangingsvraag	Totale instroombehoefte	Percentage op werkgelegenheid
Bouw	200	4.609	4.809	2,8%
- werknemers			52%	
- zelfstandigen			48%	
Afbouw en afwerking	173	2.418	2.591	3,1%
- werknemers			32%	
- zelfstandigen			68%	
Gebouwverzorgend	127	218	345	0,9%
- werknemers			39%	
- zelfstandigen			63%	
Installatie- en elektrotechniek	127	1.836	1.964	2,6%
- werknemers			55%	
- zelfstandigen			45%	
Metaal, hout, overige productie	-991	2.291	1.300	1,8%
- werknemers			70%	
- zelfstandigen			30%	
Reparatie	-355	2.391	2.036	2,7%
- werknemers			48%	
- zelfstandigen			52%	
Creatief en communicatie	709	3.200	3.909	2,5%
- werknemers			47%	
- zelfstandigen			53%	
Voeding	-436	1.118	682	1,7%
- werknemers			68%	
- zelfstandigen			32%	
Gezondheid en uiterlijke verzorging	73	2.691	2.764	4,4%
- werknemers			38%	
- zelfstandigen			63%	
Totaal ambachtsclusters	-373	20.782	20.409	2,6%
- werknemers			48%	
- zelfstandigen			52%	

Bron: EIM in opdracht van het HBA, *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*. Bewerking UWV (berekening is gemaakt door totaal voor de periode 2010-2011 door 11 te delen).

Een veel genoemde prognose is dat de ambachtseconomie in de periode 2010-2021 behoefte heeft aan 229.000 nieuwe medewerkers. Omgerekend op jaarbasis betekent dit een instroombehoefte van gemiddeld ruim 20.000 werkenden per jaar waarvan ruim de helft als zelfstandige en iets minder dan de helft als werknemer. Die instroombehoefte komt hoofdzakelijk voort uit vervangingsvraag omdat er de komende jaren veel werknemers met pensioen gaan. De totale ambachtseconomie zal immers volgens EIM niet verder groeien.

In absolute zin komt de grootste instroombehoefte uit de clusters bouw en creatief en communicatie. In relatieve zin, gerelateerd op de totale werkgelegenheid in het cluster, heeft het cluster gezondheid en uiterlijke verzorging samen met het cluster afbouw en afwerking de grootste instroombehoefte.

3. Trends en ontwikkelingen

Dit hoofdstuk beschrijft meer kwalitatieve trends en ontwikkelingen in het ambacht. Hier is niet strikt onderscheid te maken tussen ambachtseconomie, HBA-clusters of specialistisch vakmanschap. Over het algemeen geldt: hoe scherper de afbakening, des te meer de trends en de geschetste problematiek van toepassing zijn.

3.1. Het ambacht in economie en maatschappij

Marktpositie: kleinschaligheid belemmert, maar biedt ook voordelen¹²

In de meeste branches zijn particulieren of klanten de belangrijkste afnemer. In enkele branches overweegt de zakelijke afnemer. Een aantal branches is zeer klein zonder dat echt een dominante afnemer is aan te wijzen.

De schaal van ambachtsondernemingen is in het algemeen klein. Gemiddeld werken er vier personen per bedrijf. Ongeveer twee derde van de ambachtelijke ondernemers is zzp'er. Ambachtelijke bedrijven ondervinden daarmee specifieke marktproblemen:

- Vaak is niet het realiseren van commerciële afzet of groei de belangrijkste drijfveer van de ondernemer maar het leveren van vakmanschap. Hierdoor zijn er wel risico's voor de stabiliteit van de onderneming, bijvoorbeeld omdat investeringen worden uitgesteld of omdat te laat wordt ingespeeld op veranderende marktomstandigheden. In verschillende branches heeft meer dan één op de tien ondernemers moeite met het genereren van voldoende omzet (parketvloerleggers, natuursteenbedrijven, maatkledingbedrijven, glazeniers en glasbewerkingsbedrijven, lederwarenbedrijf, muziekinstrumentenbedrijf).
- Concurrentie met grootschaliger ondernemingen. Op prijs zullen de ambachtsondernemers het vaak niet winnen. Hun onderscheidend vermogen ligt vooral in de kwaliteit van producten en diensten en/of in het maatwerk dat zij kunnen leveren. Dit is niet altijd goed transparant te maken. Soms ook ondervinden ambachtsbedrijven concurrentie van verkoop via internet, bijvoorbeeld de muziekinstrumentenmakers en de zonweringbedrijven.
- Het voeren van een onderneming is een extra opgave, met name voor de vele zzp'ers en zeer kleinschalige bedrijven. Aparte expertise op het gebied van bedrijfsadministratie, marketing en personeelsbeleid is vaak niet in huis. Dit moeten zij zelf regelen of inkopen. Eigenlijk dient iedereen die in de sector werkzaam is over ondernemerscapaciteiten te beschikken. Administratieve lasten zijn een veelvuldig genoemd probleem, al ziet doorgaans slechts een kleine groep ondernemers in een branche dit als een groot knelpunt. Administratieve lasten zijn vooral knellend in branches met extra voorschriften en administratieve verplichtingen, bijvoorbeeld in de gezondheidstechniek (zorgverzekeringen) of de voeding (voedselveiligheid).
- De belangrijkste afnemer van de ambachtsondernemer is de particulier of de klant. Veelal neemt deze kleinschalig af (wel vaak geregeld). Er is hierbij doorgaans geen sprake van sterke marktmacht van afnemers. In enkele branches overheerst de zakelijke markt (vooral in de bouw) waardoor afnemers een grotere marktmacht hebben. In enkele branches opereren tussenpartijen die wel een zekere machtspositie hebben (prijzafspraken, contracten).
- Het verkrijgen van financiering is regelmatig een issue. Dit hangt waarschijnlijk samen met het grote aantal zzp'ers en zeer kleinschalige ondernemingen. In verschillende branches ervaart meer dan 10 procent van de ondernemers dit als een groot knelpunt. Als ambachtelijke ondernemers willen investeren of innoveren krijgen zij dit dus minder makkelijk georganiseerd.
- De markt van HBA-branches is voornamelijk lokaal/regionaal gericht. Concurrentie uit het buitenland is in veel branches beperkt. Toch ondervinden enkele branches wel hinder van de open Europese markt (met name dakdekkers hellende daken, rietdekkers en klusbedrijven). Dit heeft mogelijk vooral te maken met het aanbod van vergelijkbare diensten door ondernemers (of werknemers) uit andere Europese landen. Ook de tandtechnische bedrijven en de muziekinstrumentenmakers maken melding van concurrentie uit het buitenland.

De kleine schaal biedt ambachtsondernemers ook voordelen. Een aanzienlijk deel van de ondernemers is lokaal geworteld en voorziet in de behoefte aan lokale dienstverlening. Dergelijke ambachtelijke bedrijven/ondernemers zijn daardoor goed in staat in te spelen op de specifieke behoeften en wensen van hun klanten en zo het gewenste maatwerk te leveren. Door de combinatie van het vakmanschap met veranderingen in de wensen van consumenten en de omgeving komen in de praktijk ook vernieuwende

¹² P. Donker van Heel e.a., *De sector ambachten: economie en arbeidsmarkt*, Rotterdam, augustus 2012.

producten tot stand. Sommige ambachten, bijvoorbeeld de hoedenmakers, hebben juist wel een sterke internationale oriëntatie (zij het dat het dan wel gaat om markten van beperkte omvang).

Crisis treft ook de ambachten

De economische crisis maakt het voor ambachtsondernemingen extra lastig, in eerste instantie met name in segmenten die zich richten op zakelijke klanten. Bedrijven blijven voorzichtig met investeringen door de onzekerheid op de markt. Door de aanhoudende crisis zijn ook consumenten inmiddels terughoudend in de aanschaf van duurdere consumptieartikelen. Ook de bezuinigingen en maatregelen om het beroep op de zorg te beheersen hebben een negatief effect, bijvoorbeeld voor de tandtechnici. Veel ambachtelijke branches merken op dit moment dan ook een daling in de omzet en de werkgelegenheid.

In een aantal branches liggen er juist (ook) kansen:

- De markt voor gezondheidstechnische producten neemt toe door de vergrijzing. Beleidsmaatregelen kunnen deze groei negatief beïnvloeden, bijvoorbeeld door aanpassingen van het voorzieningspakket in de zorgverzekeringen. Vooral nog blijft de vraag naar hulpmiddelen als gehoorapparaten en orthopedische schoenen echter stijgen. Dit komt deels door de vergrijzing, maar ook door welvaartsziekten zoals diabetes en overgewicht. Ook het beroep op medewerkers steriele medische hulpmiddelen stijgt.
- Door de crisis zijn consumenten mogelijk eerder geneigd hun spullen te laten repareren. In plaats van nieuwe schoenen of kleren te kopen, brengen mensen hun schoenen en kleren in tijden van crisis eerder ter reparatie naar de vakman.
- De topsector Creatieve industrie kan niet zonder een ambachtelijke basis. De opkomst van Dutch Design in combinatie met de samenwerking tussen ontwerpers en ambachten biedt dus kansen. Verscheidene steden maken de laatste jaren plaats voor creatieve broedplaatsen waar ontwerpers en makers van verschillende disciplines elkaar treffen.

Geen grootschalige innovators, wel belangrijk voor innovatie

Bij een onderzoek in 2009 bleek ruim 40 procent van de ambachtsondernemingen in de twee jaar daarvoor vernieuwingen te hebben doorgevoerd¹³, minder dan bijvoorbeeld in de detailhandel en de horeca. Ambachtelijk ondernemers innoveren dus verhoudingsgewijs minder; ze richten zich vooral op het vakmanschap. Dat betekent niet dat er geen vernieuwing plaatsvindt in het ambacht. Nieuwe technieken vinden ook daar hun weg. Zo hebben digitale CAD-CAM-technieken hun intrede gedaan bij de goudsmid en de tandtechnicus. Naast technische vernieuwing is er in het creatieve ambacht veel aandacht voor vernieuwend design.

Bovendien kunnen ambachtelijk ondernemers door hun vermogen tot maatwerk als toeleverancier aan de basis staan van belangrijke innovaties. Specialistische vakmensen zijn bijvoorbeeld in te zetten bij het maken en testen van prototypes of het inrichten van een fabricageproces. Denk bijvoorbeeld aan de modelmaker die de mallen ontwerpt om pacemakers of de vleugels van windmolens te produceren. Door hun uitstekende kennis van technieken en materialen en de creativiteit en klantgerichtheid in de toepassing daarvan, kunnen gespecialiseerde vakmensen ook zelf tot productinnovaties komen. Een voorbeeld daarvan is de redressiehelm:

Redressiehelm: innovatie in de orthopedische techniek

Sinds enkele jaren is er een toename van het aantal kinderen met een afwijkende schedelvorm. De oorzaak daarvan is dat meer ouders, ter voorkoming van wiegendood, hun baby op de rug laten slapen. Wanneer hanteringsadvies en fysiotherapie onvoldoende tot verbetering van de schedelvorm leiden, kan sinds enkele jaren een redressiehelmmtherapie uitkomst bieden. De redressiehelm wordt op maat gemaakt. Hij sluit overal aan en biedt ruimte op de plaats waar de schedel is afgevlakt. Door het bieden van ruimte in de helm wordt de natuurlijke schedelgroei gestuurd. Door de kennis van moderne materialen en het vermogen om maatwerk te leveren was het mogelijk een helm te ontwikkelen met een optimaal draagcomfort (geen kinbandje, dunne materialen). De helm is bovendien gemakkelijk op- en af te zetten doordat de helm kan scharnieren.

Ook maatschappelijke bijdrage

Veel ambachten hebben door hun specialistisch vakmanschap ook een belangrijke maatschappelijke waarde. Bijvoorbeeld:

- in het behoud van cultureel erfgoed (restauratiestukadoors en restauratiesmeden, rietdekkers, gespecialiseerde parketteurs of uurwerktechnici);
- voor het opvangen van de gevolgen van de vergrijzing (audiciens, opticiens of orthopedisch instrumentmakers);
- voor het verduurzamen van energie, bijvoorbeeld de modelmaker die bijdraagt aan het ontwerp van de wieken van een windmolen;
- voor de behoefte aan authenticiteit en 'persoonlijke producten' (met name de creatieve ambachten als goud- en zilversmid, keramisten, ambachtelijke tassenmakers of glasblazers).

¹³ F. Pleijster e.a., *Innovatie in de ambachtseconomie*. EIM in opdracht van Ministerie van EZ en HBA, december 2009.

3.2. Het ambacht in onderwijs en arbeidsmarkt

Vinden van vakbewaam personeel is regelmatig groot probleem

In veel (de meeste) branches staat het vinden van vakbewaam personeel in de top 3 van grootste problemen. Dit is des te opvallender omdat het ook nog eens sectoren zijn waar veel zelfstandigen werken, en waarvoor het aantrekken van personeel dus helemaal geen issue is. Branches waarin ondernemers deze personeelsproblematiek (extra) sterk ervaren zijn de dakdekkers hellende daken, natuursteenbedrijven, schoenherstellersbedrijven, glasbewerkingsbedrijven, lederwarenbedrijven, ijsbereidingsbedrijven, slagerijen, kappersbedrijven en orthopedische (schoentechnische) bedrijven. Daar vond bij het laatste structuuronderzoek in de branche tenminste één op de vijf ondernemers het vinden van vakbewaam personeel een groot probleem. Dit kan duiden op verschillende problemen: er zijn te weinig kandidaten voor een baan, de kandidaten zijn onvoldoende geschikt, het personeelsverloop is te groot, etc.

Tabel 11 HBA-branches: personele knelpunten van ondernemers

Aandeel ondernemers dat in structuuronderzoek item als groot knelpunt ervaart

Branche	Aantrekken vakpersoneel	Bedrijfsopvolging
Bouw		
Voegbedrijf	10%	3%
Bitumineuze dakbedekking	19%	4%
Dakdekkersbedrijf hellend dak	31%	12%
Rietdekkersbedrijf	14%	3%
Klussenbedrijven	2%	2%
Afbouw		
Zonwering- rolluikenbedrijf	14%	4%
Parketvloerleggersbedrijf	12%	3%
Natuursteenbedrijf	20%	4%
Glasbewerkingsbedrijf	22%	6%
Metaal-, hout en overige productie		
Zadel- en tuigmakersbedrijf	15%	5%
Maatkledingbedrijven	6%	5%
Reparatie		
Kledingreparatiebedrijf	7%	4%
Schoenherstellersbedrijf	22%	12%
Creatief en communicatie		
Glazeniersbedrijf	5%	0%
Lederwarenbedrijf (tassen/schoenen)	20%	1%
Muziekinstrumentenmakersbedrijf	9%	6%
Voeding		
Consumptieijsbereidingsbedrijf	24%	6%
Slagersbedrijf	28%	19%
Gezondheid en uiterlijke verzorging		
Kappersbedrijf zonder personeel*	2%	4%
Kappersbedrijf met personeel*	47%	16%
Schoonheidsverzorgingsbedrijf	3%	1%
Tandtechnische laboratoria	17%	10%
Orthopedisch schoentechnisch bedrijf en orthopedisch instrumentmakers	35%	3%

Bron: EIM – HBA structuuronderzoeken. Weergegeven zijn de gegevens uit structuuronderzoeken van de afgelopen drie jaar. Daarmee zijn de gegevens in wisselende mate beïnvloed door de aanhoudende economische crisis.

Een bijzonder arbeidsmarktprobleem dat zich in de ambachten versterkt voordoet, is de bedrijfsopvolging van ondernemers die met pensioen gaan. Veel kleinschalige ondernemers naderen de pensioengerechtigde leeftijd. Zonder bedrijfsovername dunt het vakmanschap in Nederland uit. Dit speelt men name bij het dakdekkersbedrijf hellende daken en bij schoenherstellers, kappers met personeel en het slagersbedrijf.

Grootste deel opleidingen regulier, enkele opleidingen privaat

Voor de meeste ambachtsberoepen bestaan reguliere mbo-opleidingen die worden verzorgd door ROC's, maar niet voor allemaal. De opleidingsinfrastructuur is als volgt te kenschetsen:

- Een deel van de opleidingen is in (vrijwel) alle provincies op een ROC te volgen: bijvoorbeeld de opleiding Brood en banket, hout- en meubelopleidingen en de opleidingen tot kapper, schoonheidsspecialist en straatmaker.
- Andere opleidingen worden wel aangeboden door ROC's, maar in een beperkt aantal provincies: bijvoorbeeld de opleidingen tot audicien, grimeur, natuursteenbewerker, pianotechnicus en tandtechniek.
- Enkele opleidingen vallen niet onder de reguliere mbo-structuur maar worden vanuit de branche of particuliere instituten aangeboden. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de opleiding tot zonweringspecialist, schoorsteenveger, naaimachinetchnicus, textielreiniger en ijsbereider.
- Voor enkele beroepsgroepen bestaan zowel reguliere mbo-opleidingen als particuliere opleidingen. Soms leiden die particuliere opleidingen op tot een diploma dat gelijkwaardig is aan een mbo-diploma. Zo is voor de opleidingen tot voetverzorger (pedicures) en schoonheidsspecialisten door het HBA en de betreffende branches een systeem van branchediplomering ontwikkeld. Particuliere instituten leiden daarbij op tot een branchediploma, dat gelijkwaardig is aan het mbo-diploma (omdat het gebaseerd is op hetzelfde beroepscompetentieprofiel). Een speciaal platform, onderhouden door het HBA, waakt ook over de kwaliteit van examens. Deze particuliere opleidingen worden vaak gevolgd door volwassenen.

Instroom in opleidingen baart zorgen

De deelnemersaantallen in de opleidingen die opleiden voor beroepen in de 36 HBA-branches zijn in de periode 2006-2011 gestegen met 12 procent. Met name tussen 2010 en 2011 deed zich een forse stijging voor¹⁴. Desondanks zijn er verschillende ambachtelijke opleidingen waar het aantal eerstejaars in 2011 lager was dan vijf jaar eerder: de opleidingen tot goud- en zilversmid, kapper, pedicure, meubelmaker en – stoffeerder, restauratiestukadoorn, straatmaker, tegelzetter, voeger, tandtechnicus en medewerker versetailhandel. Een deel van het ambachtelijk beroepsonderwijs raakt daarmee achterop in vergelijking met andere (meer populaire) opleidingen zoals voor de financiële administratie en de zorg- en welzijnsector. De instroom in ambachtelijke opleidingen is bovendien voor een belangrijk deel afkomstig vanuit het vmbo. Het aantal vmbo-leerlingen neemt met rasse schreden af, met name in de sector techniek. Dit zal grote impact hebben op het aantal studenten van ambachtsopleidingen.

Vooraf het teruglopen van het technisch-ambachtelijk onderwijs baart zorg. Dit kan leiden tot ernstige tekorten aan vakmensen. De afname van deelnemersaantallen voor ambachtelijke opleidingen op niveau 2 en 3 leidt tot de verwachting dat ambachtelijke bedrijven steeds meer moeite krijgen om het werk uit te voeren. Het is ook ongewenst vanuit maatschappelijk oogpunt; met het sterke accent op leren in de praktijk biedt het ambachtsonderwijs immers een prachtig beroepsperspectief voor jongeren die liever niet achter de boeken zitten maar juist vaardig zijn met hun handen.

Knelpunten voor werkend leren

Werkend leren is zoals gezegd een belangrijke vorm van opleiden binnen ambachtelijke sectoren. Vooral leerlingen die graag met hun handen werken, kunnen via een opleiding in het ambacht een mooie loopbaan starten. Een aantal ontwikkelingen vormt echter een risico voor de BBL-route. Door verzwaaarde eisen voor algemeen vormende vakken als taal en rekenen in het actieprogramma Focus op Vakmanschap wordt het voor dit type leerlingen veel moeilijker om een diploma te halen. Er zijn bovendien grote onduidelijkheden over het voortbestaan van specialistenopleidingen op niveau 4. Deze eenjarige kopopleiding bovenop niveau 3 is cruciaal voor een aantal ambachtelijke sectoren. Op dit moment is nog onduidelijk hoe de specialistenopleiding ingebed moet worden in de kwalificatiestructuur.

Daarnaast is er, mede vanwege de crisis, een groeiend tekort aan leerwerkplekken en stageplekken. In de ambachtsbranches is het bovendien structureel relatief lastig om voldoende stage- en BBL-plekken te realiseren. Dat komt deels door het grote aandeel zzp'ers en kleine bedrijven, die moeite hebben voldoende werk en goede begeleiding te bieden. Door de crisis staan de samenwerkingsverbanden die de BBL-ers in dienst nemen in sommige branches ook onder druk. Bovendien zijn de mogelijkheden voor zzp'ers om premiekorting of subsidie te krijgen beperkt (het zijn immers geen werkgevers). De Wet vermindering afdracht loonbelasting en premie voor de volksverzekeringen (WVA) wordt op 1 januari 2014 vervangen door de Subsidieregeling praktijkleren. Onder deze subsidieregeling komen minder doelgroepen in aanmerking voor financiële ondersteuning dan voorheen. De SER doet in het advies over de ambachtseconomie een beroep op het kabinet om zzp'ers ook in aanmerking te laten komen voor de nieuwe subsidieregeling.

Kleinschalige specialistische opleidingen in gevaar¹⁵¹⁶

Veel ambachtelijke opleidingen zijn kleinschalig en daarmee extra kwetsbaar voor dalende instroom. Omdat veel van deze beroepen onbekend zijn, kiezen weinig jongeren ervoor dit soort opleidingen te gaan volgen. Dit brengt een aantal risico's met zich mee:

¹⁴ EB Management, *Haalbaarheidsonderzoek ambachtsportal*.

¹⁵ SOS Vakmanschap, 2012, *Monitor SOS Vakmanschap editie 2012 - Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs*.

¹⁶ SOS Vakmanschap, juni 2013, *Monitor en advies SOS Vakmanschap editie 2013 - Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs*.

- Het aantal deelnemers per opleidingslocatie wordt zo laag dat scholen de opleiding niet langer kunnen exploiteren. De bekostiging vanuit OCW volstaat niet om de relatief duurdere opleidingen, met hogere kosten voor machines en materialen, vorm te geven.
- Soms is het opleidingsaanbod erg versnipperd met op verschillende plaatsen kleine leerlingenaantallen. Als ergens een nieuwe opleiding start, hebben bestaande opleidingen nog meer moeite om hun opleiding te exploiteren. Bovendien stoppen instellingen ook weer regelmatig met de opleiding, wat onzekerheid en teleurstelling oplevert bij de branche en studenten.
- Door verbreding en veralgemenisering van het onderwijs worden studenten te weinig specialistisch opgeleid. Sommige beroepsgroepen komen in de problemen door het verdwijnen van hun specialisatierichting, bijvoorbeeld meet- en regeltechnici en landmeters. Door de extra nadruk op Nederlands, rekenen en moderne talen staat bovendien de onderwijstijd voor specialistische vakken onder druk. Dit speelt met name bij BBL-opleidingen waar studenten maar een beperkt deel van hun tijd naar school gaan.
- Kleine specialistische opleidingen zijn bovendien kwetsbaar voor algemene beleidsmaatregelen. Conform het programma Focus op Vakmanschap wordt toegewerkt naar minder (en bredere) kwalificatiedossiers. Het risico bestaat dat kleine specialistische opleidingen hierdoor extra in hun voortbestaan worden bedreigd. De minister heeft toegezegd om aandacht te besteden aan kleine en unieke opleidingen met goede arbeidsmarktperspectieven. SBB pleit in een advies voor (het behoud van) een loket- en expertisepunt (SOS Vakmanschap) en een bijzondere positie voor deze opleidingen¹⁷. SBB stelt voor om tot 2015 in een aantal pilots ervaringen op te doen met mogelijke arrangementen voor deze kleine, unieke opleidingen. De SER ondersteunt dit advies en bepleit een kostendekkende bekostiging van de voorgestelde initiatieven vanuit de overheid.

De monitor SOS Vakmanschap geeft enig inzicht in de omvang van deze problematiek van bedreigde opleidingen. Ruim een derde (85) van alle mbo-kwalificatiedossiers is kleinschalig, met landelijk minder dan 200 studenten; samen leiden zij 1 procent van alle mbo-studenten op. 15 procent (35) van de kwalificatiedossiers heeft zelfs minder dan vijftig studenten. Het gaat hier veelal om technische opleidingen waarvan ongeveer de helft alleen in BBL-vorm wordt gegeven. Het aantal studenten in deze kleinschalige beroepsopleidingen neemt af – tussen 2007 en 2011 was er een krimp van 37 procent – terwijl het totale aantal mbo-studenten nog wel enigszins toenam in dezelfde periode. Dit maakt deze opleidingen dermate kwetsbaar dat zij in hun voortbestaan worden bedreigd. Er wordt veelvuldig gestart en gestopt met kleinschalige opleidingen. Onderwijsinstellingen willen soms graag een specialistische vakopleiding aanbieden maar hebben grote moeite om de opleiding, vanwege hoge exploitatiekosten en lage studentenaantallen, duurzaam te financieren. Deze onzekerheid kan teleurstellingen opleveren bij studenten en bedrijven.

Voorbeeld: Opleiding Modelmakerij verdwijnt

In Nederland zijn ongeveer 300 modelmakers werkzaam. De beroepsgroep maakt modellen, mallen en prototypes. Een groot deel van de maakindustrie is afhankelijk van de modelmakerij. Tot enkele jaren geleden waren er (private) opleidingen in Hengelo en Roermond. Er bestaat sinds 2011 geen opleiding meer tot modelmaker. Er is een gebrek aan nieuwe instroom, zeker gezien de vergrijzing: over vijf jaar gaat 25 procent van de modelmakers met pensioen. Jaarlijks zijn er zes tot acht nieuwe gekwalificeerde vakkrachten nodig. Met het wegvallen van de opleiding verdwijnt niet alleen de mogelijkheid om een bijzonder vak te leren, maar verliest de maakindustrie ook een belangrijke en deskundige partner en toeleverancier.

Een enkele opleiding bestaat inmiddels niet meer. Een voorbeeld daarvan is de opleiding tot modelmaker. Bij het Meldpunt Bedreigde Opleidingen en Beroepen is ook een aantal succesverhalen binnengekomen waarbij branches, opleidingen en kenniscentra samenwerken aan het vinden van creatieve oplossingen voor het aanbod van de kleinschalige opleidingen (zie kader):

- Door met elkaar te bespreken hoeveel instroom er jaarlijks nodig is op de arbeidsmarkt wordt voorkomen dat er te veel vakmensen instromen. De kansen zijn het grootst wanneer de opleidingen worden beschouwd als nicheopleidingen die door een beperkt aantal onderwijsinstellingen worden aangeboden waardoor ondoelmatige verdunning van opleidingen wordt voorkomen.
- Een mogelijke oplossing zit ook in het geografisch centreren van opleidingen op één opleidingslocatie. Om problemen met te lange reistijden te voorkomen, vinden opleidingen creatieve oplossingen als het inrichten van een campus met slaapplekken of door het inrichten van e-learning modules.
- Een andere mogelijkheid zit in financiële samenwerking met het bedrijfsleven. De branche kan bijdragen in de kosten voor onderwijs, bijvoorbeeld door een verplichte scholingsafdracht bij bedrijven of door moderne materialen of apparatuur te leveren voor de inrichting van een praktijklokaal. Daarnaast is de praktijkcomponent van specialistische opleidingen onmisbaar. Ook daarvoor is het bedrijfsleven noodzakelijk.

Sommige van de gekozen oplossingen zijn wel kwetsbaar. Zo wordt de opleiding tot pianotechnicus voor een belangrijk deel gefinancierd uit een extra bestemmingsheffing door het HBA dat met ingang van 2014 wordt opgeheven.

¹⁷ SBB, *Advies kleine, unieke opleidingen*, maart 2013.

Oplossingen voor bedreigde opleidingen

Fietsbranche zet Tweewieler Academy neer

De fietsbranche bestaat uit ongeveer 2.000 bedrijven waar 7.500 mensen werken. Het onderwijs voor fietstechnici was zeer versnipperd. Bovendien sloot het onderwijs (en de praktijkcomponent daarvan) onvoldoende aan op de technologische ontwikkelingen zoals de opkomst van de e-bike en dreigde er een tekort aan instroom bij de opleidingen. Dit was de aanleiding voor kenniscentrum Innovam, opleidingsfonds OOMT en brancheorganisatie BOVAG voor de oprichting, in 2010, van de Tweewieler Academy: het kennis-, opleidings- en trainingscentrum voor de tweewielerbranche. De TWA verzorgt het reguliere onderwijs voor tweewielertechnici in samenwerking met ROC Midden Nederland. Het praktijkonderwijs vindt plaats in de eigen praktijkruime. Daarnaast geeft de TWA cursussen aan werknemers op specifieke vakgebieden en zijn er cursussen voor zij-instromers.

Pianobranche zet bestemmingsheffing in voor opleiding

De pianobranche omvat circa 325 geregistreerde ondernemingen. Er werken ruim 600 personen. Pianotechniek is een zeer specialistisch vak. Pianotechnici dienen te beschikken over een goed (muzikaal) gehoor, een behoorlijk technisch inzicht en kennis van materialen en gereedschappen. De huidige landelijke opleiding pianotechniek is onderdeel van mbo-vakschool Hout- en Meubileringscollege in Amsterdam. Het is een kleine, specifieke opleiding die openstaat voor een beperkt aantal leerlingen. Ieder jaar levert de opleiding acht à tien gediplomeerden af. Door een extra bestemmingsheffing van het HBA, ingevoerd in 2000, wordt een belangrijk deel van het instrumentarium bekostigd. In 2010 hebben de brancheorganisaties (VvPN, NPMB), het HMC en SVGB een samenwerkingsovereenkomst gesloten. Afgesproken is dat een jaarlijkse instroom van maximaal twintig personen én ondersteuning van de branche noodzakelijk zijn om de opleiding te bekostigen en de gewenste kwaliteit in het vak te handhaven. Met het wegvallen van het HBA lijkt nu de basis onder de financiering weg te vallen. Dit betekent dat de branche, HMC en SVGB opnieuw moeten zoeken naar een oplossing.

Dutch HealthTec Academy: onderwijs op één locatie

Met de vergrijzing zal de vraag naar goed geschoolde vakmensen in de gezondheidstechniek toenemen. Als er onvoldoende instroom is vanuit het onderwijs heeft dit consequenties voor het voorzieningsniveau van de medische hulpmiddelen in Nederland. Per 1 september 2010 heeft de Dutch HealthTec Academy haar deuren geopend. De DHTA is een samenwerkingsverband tussen bedrijfsleven, ROC's, vmbo- en hbo-instellingen en het kenniscentrum beroeps onderwijs bedrijfsleven. Samen hebben zij de krachten gebundeld om tot een duurzame opleidingsvoorziening in de gezondheidstechniek te komen. De DHTA is een bundeling van krachten van de bestaande vakopleidingen voor audiciens, opticiens, orthopedisch technicus, orthopedisch schoentechicus, tandtechnicus, technisch oogheelkundig assistent en schoenhersteller. De DHTA verzorgt vakopleidingen op mbo-niveau, aansluiting naar hbo-opleidingen en na- en bijscholing voor vakmensen die ontwerpen, vervaardigen en verkopen. De school biedt per jaar plaats aan circa 1.200 deelnemers via de reguliere opleidingen alsmede aan 1.200 deelnemers via contractonderwijs. Kwaliteit en innovatie staan hoog in het vaandel. Al met al draagt de moderne, aantrekkelijke uitstraling van het nieuwe schoolgebouw veel bij aan een betere profilering van de gezondheidstechnische beroepen.

Creatief vakmanschap: bundeling opleidingen in één kwalificatiedossier

Beroepsgroepen als hoedenmakers, glasblazers, keramisten en meubelmakers voorzien in een behoefte aan authentieke en bijzondere producten. Er zijn nog steeds veel jongeren (en volwassenen) die dit soort gespecialiseerd vakmanschap willen leren, maar een aantal jaren geleden waren veel opleidingen verdwenen. Daarom is in 2009 het project Voorrang voor Creatief Vakmanschap gestart: een samenwerkingsverband van innovatieve bedrijven, musea en belangen- en brancheorganisaties, SVGB en het HBA. Inmiddels zijn in het kwalificatiedossier Creatief Vakman verschillende specialistische creatieve opleidingen gebundeld: glazenier, keramist, ambachtelijk schoenmaker, hoedenmaker, lederwarenmaker, ontwerpend meubelmaker en glasblazer. Het dossier bevat gemeenschappelijke componenten, maar daarnaast zijn specialistische uitstromen opgenomen, om de herkenbaarheid en de kwaliteitseisen van het vakmanschap voor de specifieke branches te waarborgen. Sint Lucas, Vakschool Schoonhoven en HMC verzorgen de opleidingen onder het logo Creatief Vakman.

Bevordering instroom in het ambachtsonderwijs

De laatste jaren zijn tal van nieuwe initiatieven ontstaan om de deelname aan het technisch (vak)onderwijs te stimuleren. In het in mei 2013 afgesloten Techniekpact hebben kabinet, sociale partners en onderwijs een groot aantal afspraken gemaakt om het verwachte tekort aan technisch personeel terug te dringen. Zo komt er meer aandacht voor techniek in het basisonderwijs, een investeringsfonds om techniek in het onderwijs te stimuleren en duizend beurzen per jaar voor techniekstudenten om ze te binden aan het bedrijfsleven. Het ambachtsonderwijs zal, gezien het grote aantal technische opleidingen, kunnen profiteren van deze aanpak.

Los daarvan worden initiatieven genomen die zich specifiek richten op het stimuleren van instroom in ambachtelijke opleidingen:

- Promotie en projecten gericht op het verbeteren van het imago van ambachten: de Week van het Ambacht, het magazine Passie voor Ambachten en beroepentesten en filmpjes op de websites Vaktoppers en Scholieren.tv. Met name het HBA speelt hierin een belangrijke ondersteunende en initiërende rol.
- Het wederoprichten van vakcolleges, de pendant van het vroegere ambachtsonderwijs. Het vakcollege is een zes- of zevenjarige opleiding waarin leerlingen worden opgeleid tot vakmensen die klaar zijn voor de arbeidsmarkt. In die zes of zeven jaar halen ze in een doorlopende leerlijn een vmbo- en een mbo-diploma (niveau 2, 3 of 4). Op het vakcollege leren jongeren voornamelijk in de praktijk, de nadruk ligt op het doen. Er zijn vakcolleges Techniek en vakcolleges Mens en dienstverleners. In 2012 waren er bijna vijftig scholen aangesloten bij het vakcollege Techniek.
- Daarnaast zijn er grote ondernemingen die eigen bedrijfsscholen oprichten. Een recent voorbeeld daarvan is de NedTrain, het onderhoudsbedrijf van NS, dat vorig jaar is gestart met bedrijfsscholen

onder de naam de TechniekFabriek (in Amsterdam en Zwolle). De TechniekFabriek leidt leerlingen op tot juniormonteurs mbo-niveau 2. Daarna kunnen ze doorgroeien tot mbo-niveau 3. De leerlingen volgen een opleiding in huis bij NedTrain van in totaal twee jaar waarbij ze leren vanuit de praktijk. Het ROC van Twente werkt als partner samen in het ontwikkelen en geven van de opleiding.

De SER pleit in het recente advies over de ambachtseconomie *Handmade in Holland* voor verschillende initiatieven om de instroom in de ambachtopleidingen te stimuleren, bijvoorbeeld:

- het invoeren van een capaciteitstoets in het basisonderwijs (als onderdeel van of naast de Cito-toets) die de praktische talenten van leerlingen in beeld brengt;
- meer structurele aandacht in het basis- en voortgezet onderwijs voor het kennismaken met de verschillende beroepsrichtingen;
- inzichtelijk maken van de arbeidsmarktperspectieven van ambachtelijke opleidingen.

Verschillende adviezen van de SER sluiten aan bij Techniekpact dat overheid, werkgeversorganisaties, vakbonden, onderwijsorganisaties en de vijf landsdelen in het voorjaar van 2013 hebben gesloten.

Erkenning vakmanschap door vakwedstrijden en meestertitel

De focus op kwaliteit betekent dat veel vakmensen voortdurend bezig zijn met hun vakmanschap, bijvoorbeeld op nationale en internationale vakwedstrijden. In sommige landen wordt de ontwikkeling van vakmanschap naar meesterschap officieel erkend, bijvoorbeeld met de titel 'Meister' of 'Maître Artisan'. Sommige ambachtelijke branches in Nederland, zoals de banketbakkers en de ijsbereiders hebben de titel 'meester' weer ingevoerd voor de echte meesters in hun vak. Die titel kan gehaald worden door met succes een meesterexamen af te leggen en is bedoeld voor de allerbesten in het vak. Ook andere branches tonen belangstelling. In 2012 heeft de Tweede Kamer het kabinet gevraagd de mogelijkheid tot invoering van de meestertitel te bezien.

De meestertitel maakt vakmanschap zichtbaar en aantrekkelijk en kan daarmee bijdragen aan de wervingskracht van het ambacht. Bovendien biedt de titel doorgroeiperspectief voor mensen om zich verder te ontwikkelen tot een uitmuntende vakman of -vrouw. In een advies uit 2012 ziet S-BB geen plek voor de meestertitel binnen de beroepsopleidingen. De meester is namelijk geen beginnend beroepsbeoefenaar maar iemand die zich na een gedegen opleiding in de praktijk heeft doorontwikkeld. De keuze voor wel of geen meestertitel en de invulling ervan is daarmee een verantwoordelijkheid van de branche zelf. De SER bepleit in het advies over de ambachtseconomie dat branches voor het vaak intensieve proces voor de inrichting van een meestertitel wel een beroep kunnen doen op (tijdelijke) ondersteuning bijvoorbeeld vanuit de stichting S-BB en dat de overheid hiervoor ook financiële ruimte biedt. Zodra het proces van inrichting van een meestertitel is afgerond, is het aan de branches om dit te onderhouden.

Het HBA werkt, samen met Cinop, aan een gemeenschappelijk kader dat branches helpt bij de (her)invoering van de meestertitel. In opdracht van het HBA heeft Cinop een model en een toolbox uitgewerkt. De toolbox is in de afgelopen maanden in de praktijk uitgeprobeerd. Deelnemende branches zijn de parketteurs, de schoenherstellers, de kappers en de slagers. Voor de slagers, de parketteurs en de schoenherstellers heeft dit inmiddels geleid tot eigen 'standaarden voor excellentie'. De kappers zijn bezig om, buiten de kaders van de pilot, meesterschap in een nieuw beleid voor Leven Lang Leren in te passen. Met de (door de beroepsgroep zelf) beschreven standaarden zijn de genoemde branches nu in staat om een eigen meesterexamen te ontwikkelen. Toepassing van het model en de toolbox zorgt er voor dat meesterexamens volgens gelijke principes tot stand komen. Op die manier kan worden bijgedragen aan een vergelijkbaar stramen en kwaliteitsniveau.

De sociaal-economische organisatie van het ambacht verandert

Het Hoofdbedrijfschap Ambachten is een publiekrechtelijk orgaan waar 36 ambachtelijke branches bij zijn aangesloten. Het HBA stimuleert het vakmanschap en het ondernemerschap in de aangesloten branches. Vanuit de heffing is een breed scala aan activiteiten geïnitieerd: imago-campagnes, vernieuwingsprojecten, versterking van het ondernemerschap, branchecodes, onderzoek, etc. Inmiddels is besloten de bedrijfs- en productschappen op te heffen. Daarmee verdwijnt ook het HBA en vallen de centrale bedrijfstakgeldten voor gemeenschappelijke activiteiten weg. Daarnaast verdwijnt ook de kennisfunctie van het HBA. Zo werden vanuit het HBA, in samenspraak met de aangesloten branches, met enige regelmaat structuuronderzoeken uitgezet, alsmede meer overkoepelend onderzoek naar de ambachtseconomie.

Met name bij kleinere branches blijft een behoefte bestaan aan coördinatie en afstemming en een gemeenschappelijke kennis-infrastructuur. In het advies *Handmade in Holland* pleit de SER voor een private coördinatiestructuur die een aantal beleidsmatig relevante activiteiten centraal coördineert waardoor versnippering wordt voorkomen. De overheid kan de betrokken organisaties hierbij ondersteunen. Daarnaast acht de SER het wenselijk dat de nieuw op te richten ondernemerspleinen nadrukkelijk aandacht geven aan specifieke doelgroepen die in de ambachtseconomie vertegenwoordigd zijn. Ook de thema's bedrijfsopvolging en internationaal zakendoen verdienen in dat verband de aandacht.

Op verzoek van de aangesloten branches onderzoekt het HBA op dit moment de mogelijkheid om te komen tot een nieuwe, private organisatie (Centrum voor Ambachtseconomie). Binnen deze organisatie zouden producten en diensten die nu vanuit heffingsgelden door het HBA worden geleverd, geborgd kunnen worden. Op dit moment is nog niet duidelijk of deze organisatie er ook daadwerkelijk zal komen en welke producten hier op verzoek van branches en overheid geborgd zullen worden

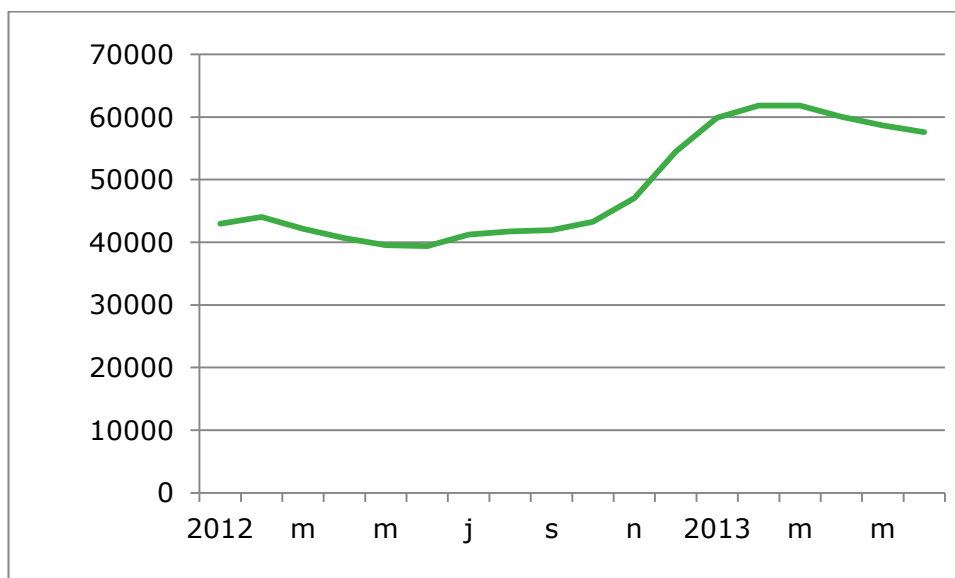
Tot in 2012 bestonden daarnaast, verspreid over het land, zes servicepunten ambachten. Deze servicepunten waren een samenwerking tussen het HBA en UWV WERKbedrijf, met als partner het bedrijf Afbouw. Ieder servicepunt beschikte over een adviseur die werkzaam was voor de hele regio. De servicepunten gaven voorlichting aan werkzoekenden, schoolverlaters, scholieren, zij-instromers en stimuleerden zelfstandig (ambachtelijk) ondernemerschap. Het bracht relevante partijen in de regio bij elkaar. Met de toenemende nadruk op digitale dienstverlening door UWV komen de servicepunten ambachten in de huidige structuur te vervallen.

4. Overschotten en tekorten

4.1. Huidige situatie

De crisis heeft natuurlijk ook effect op de ambachten. Een groot deel van de ambachtsmensen is werkzaam als zelfstandige maar er zijn geen gegevens bekend over de omvang van het onderhanden werk van zelfstandigen in een ambachtsberoep. Hoewel het aantal niet-werkende werkzoekenden wordt beïnvloed door zowel arbeidsmarktontwikkelingen als registratieprocessen van UWV en gemeenten is het voornamelijk de best mogelijke indicator van overschotten op de arbeidsmarkt voor ambachten. In juni 2013 hadden zich bijna 58.000 niet-werkende werkzoekenden ingeschreven voor een ambachtsberoep. Hiervoor is wederom een selectie gemaakt van beroepen die passen bij de clusters die in de ambachtseconomie worden onderscheiden. In het afgelopen jaar is het aantal niet-werkende werkzoekenden met een ambachtelijk beroep met 46 procent gestegen. De stijging is groter dan de stijging van het totale NWW-volume (37 procent). Mogelijk hebben de ambachten het afgelopen jaar meer geleden onder de (voortdurende) crisis dan de jaren daarvoor.

Figuur 2 Niet-werkende werkzoekenden, ingeschreven voor ambachtsberoepen
Geselecteerd zijn de beroepen die passen bij de clusters die in het kader van de ambachtseconomie worden onderscheiden

Bron: UWV

Met het aanhouden van de economische crisis wordt ook de arbeidsmarkt in de ambachten steeds ruimer. Het aantal vacatures neemt af, het aantal werkzoekenden neemt toe. Werkgevers komen over de hele linie relatief gemakkelijk aan personeel. Toch kunnen er segmenten zijn waar zich nog steeds tekorten voordoen. Het is lastig hier goed grip op te krijgen, mede ook gezien de vaak kleinschalige omvang van beroepsgroepen. Vanuit de verschillende bronnen komen wel indicaties:

- Met name uit de metaal komen signalen dat het nog steeds lastig is om vacatures voor bepaalde functies te vervullen vanwege een tekort aan ervaren vakkrachten (gespecialiseerde lassers, cnc-verspaners of onderhoudsmonteurs).
- Volgens de *Monitor SOS Vakmanschap 2012* worden voor de volgende zeldzame (en bedreigde) beroepen tekorten verwacht in de periode 2012-2017:
 - meet- en regeltechniek (300);
 - parketteurs (50);
 - modelmakers (40);
 - zadel- en tuigmakers (33);
 - schachten- en onderwerkmakers (30);
 - sier-, kunst- en restauratiesmeden (25);
 - glasblazers (10).

Er worden geen tekorten verwacht voor orthopedische techniek, pianotechniek, restauratiestukadoors, tandtechniek en de biologisch-dynamische landbouw.

■ In aanvulling op de hierbovengenoemde verwachte tekorten meldt de *Monitor SOS Vakmanschap 2013* ook tekorten voor de volgende beroepsgroepen:

- specialistische woningstoffeerdere;
- autorestoreatoren;
- steenzetter/reiswerkers;
- baggermeesters;
- maritiem waterbouwers;
- meestercoupeurs;
- scheeps- en jachtbouwkundigen;
- visserij-officieren.

Uit de structuuronderzoeken die het HBA in samenwerking met branches laat verrichten komt regelmatig naar voren dat een substantieel deel van ondernemers in een branche problemen heeft met het aantrekken van vakbekwaam personeel. Bijvoorbeeld de kappersbedrijven met personeel, de orthopedische schoenmakers en instrumentmakers en de dakdekkers hellende daken. Dit kan duiden op tekorten maar bijvoorbeeld ook op een hoog verloop onder het personeel of op tekortschietende competenties van kandidaten volgens ondernemers. Bovendien hebben deze cijfers soms betrekking op een aantal jaar geleden (voor de crisis).

Overigens zijn de verschillende bronnen niet altijd eenduidig op dit punt. Zo wordt bijvoorbeeld in de twee uitgaven van de *Monitor SOS Vakmanschap* gesproken van (toekomstige) tekorten aan meestercoupeurs, schachten- en onderwerkmakers en parketteurs terwijl de arbeidsmarktmarktperspectieven van mbo-opleidingen in deze sectoren er niet in gunstige zin uitspringen (soms zelfs worden ingeschat als matig).

Voor veruit de meeste ambachtsberoepen zijn er op dit moment echter overschotten. Mensen met een ambachtsberoep hebben over het algemeen wel een grotere kans op het (weer) vinden van werk. De gemiddelde kans op uitstroom naar werk uit de WW is over de afgelopen twee jaar 5,8 procent per maand. Voor mensen met een ambachtsberoep is deze over de hele periode aanzienlijk hoger: 7,5 procent. Daaruit is af te leiden dat er ook in de huidige crisis nog wel vraag is naar (bepaalde) ambachtsmensen.

Een extra knelpunt is dat de behoefte vanuit de ambachtseconomie zich steeds meer verplaatst naar het zelfstandig ondernemerschap: het zelfstandig ondernemerschap vraagt immers om extra vaardigheden.

4.2. Middellange termijn

Het HBA signaleert dat veel ambachten kampen met een tekort aan vakbekwame medewerkers. Ontgroening en vergrijzing spelen hierin een belangrijke rol. "De recessie maakt de tekorten wat minder nijpend, maar als de economie weer aantrekt wordt het een levensgroot probleem." Op het niveau van de ambachtseconomie zijn prognoses gemaakt van overschotten en tekorten.

Tabel 12 Ambachtseconomie: prognose overschotten en tekorten, 2010-2021
Verwachte tekorten en overschotten totaal periode

Functieniveau en Functiegroep	Verwacht tekort	Verwacht overschot
Laag		
Elementaire beroepen		7.000
Lagere bouwkundige beroepen	-9.200	
Lagere metaalkundige beroepen	-900	
Lagere procestechnische beroepen		100
Lagere overige technische beroepen	-1.600	
Lagere administratieve, commerciële beroepen		100
Lagere overige beroepen		400
Middelbaar		
Middelbare bouwkundige beroepen	-12.900	
Middelbare metaalkundige beroepen	-300	
Middelbare werktuigbouwkundige beroepen	-3.800	
Middelbare elektrotechnische beroepen	-2.200	
Middelbare procestechnische beroepen	-600	
Middelbare overige technische beroepen	-1.600	
Middelbare technisch- (para)medische beroepen	-1.800	
Middelbare administratieve, commerciële beroepen		400
Middelbare verzorgende beroepen		1.900
Middelbare overige beroepen		500
Hoog		
Hogere bouwkundige beroepen	-4.700	
Hogere overige technische beroepen	-2.700	
Hogere adm., commerciële, economische beroepen	-4.000	
Hogere kunstzinnige beroepen		2.900
Hogere overige beroepen	-1.600	
Totaal tekorten/overschotten	-47.900	13.200

Bron: EIM in opdracht van het HBA, *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*.

De ambachtseconomie moet dus rekening houden met tekorten én overschotten voor verschillende functiegroepen. Per saldo zal er in 2021 sprake zijn van een tekort. Tekorten worden vooral voorzien in technische beroepen:

- middelbare bouwkundige beroepen (vooral in de clusters bouw, afbouw en afwerking, en installatie- en elektrotechniek);
 - middelbare werktuigbouwkundige beroepen (met name in het cluster reparatie);
 - middelbare elektrotechnische beroepen (hoofdzakelijk in het cluster installatie- en elektrotechniek);
 - middelbare technisch-medische en (para)medische beroepen (voornamelijk in het cluster gezondheidstechniek en uiterlijke verzorging);
 - hogere bouwkundige beroepen (vooral in het cluster bouw);
 - hogere overige technische beroepen (met name in de clusters reparatie en creatief en communicatie).
- Binnen het mbo-niveau lijkt in veel branches een verschuiving zichtbaar van niveau 1 en naar niveau 3 en 4. Er is vaak ook vooral behoefte aan mensen met de juiste ervaring en ondernemerscompententies.

Er worden overschotten voorzien in:

- elementaire beroepen (vooral in het cluster gebouwverzorgend);
- hogere kunstzinnige beroepen (vooral in de creatieve ambachten);
- verzorgende beroepen op middelbaar niveau (vooral in de uiterlijke verzorging);
- administratieve en commerciële beroepen op lager en middelbaar niveau (verspreid over alle clusters).

Tabel 13 **Ambachtseconomie: verwachte tekorten/overschotten naar cluster**
Als percentage van de werkgelegenheid in 2021

Cluster	Verwacht tekort	Verwacht overschot
Bouw		-11%
Afbouw en afwerking		-8%
Gebouwverzendend		5%
Installatie- en elektrotechniek		-8%
Metaal, hout, overig productie		-1%
Reparatie		-4%
Creatief en communicatie		-1%
Voeding		-1%
Gezondheid en uiterlijke verzorging		Evenwicht
Totaal ambachtsclusters		-5%

Bron: EIM in opdracht van het HBA, *Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021*.

5. Kansen en mogelijkheden

5.1. Arbeidsmarktperspectieven van opleidingen

De verschillende kenniscentra tonen op www.kansopwerk.nl de toekomstige kansen voor de afgestudeerde mbo'er. Het gaat om de kans voor een schoolverlater een baan te vinden in het verlengde van de opleiding, als de huidige student de opleiding in de normale studieduur afrondt.

Tabel 14 HBA-branches: Kans op werk gediplomeerden in relevante opleidingen

Kans op werk	
Bouw	Matig: dakdekkers, voegers (dakdekker metaal wel voldoende) Voldoende: straatmakers
Afbouw en afwerking	Voldoende: natuursteenbewerkers, glazeniers Matig/voldoende: parketteurs (mbo 2 matig, mbo 3 voldoende) Ruim voldoende/goed: servicemedewerker gebouwen/ondernemers klussenbedrijf Onbekend: zonweringspecialist (geen regulier onderwijs)
Gebouwverzorgend	Matig: glazetters Voldoende: glazenwassers Onbekend: schoorsteenvegers (geen regulier onderwijs)
Installatie- en elektrotechniek	Geen HBA branches
Productie	Onbekend: zadel- en tuigmakers Wisselend: mode-/maatkledingmaker (mbo-2 goede kansen, mbo-3 en -4 geringe)
Reparatie	Ruim voldoende: schoenherstellers Voldoende/ruim voldoende: fietstechnicus (mbo-2 ruim voldoende, mbo-3 voldoende) Onbekend: naaimachinetchnici, textielreinigers
Creatief en communicatie	Voldoende: hoedenmaker, lederwarenmaker, ambachtelijk schoenmaker, keramist, glasblazer, pianotechnicus, goud/zilversmid, juwelier, uurwerktechniek
Voeding	Matig/voldoende: bakkerij (mbo-1 en -2 matig, mbo-3 en -4 voldoende) Goed: worstmaker, slager, traiteur, versspecialist Onbekend: ijsbereiders
Gezondheid en uiterlijke verzorging	Gering: Schoonheidsspecialist, grimeurs Gering/matig: kappers (afrokapper gering) Matig: pedicure Matig: onderwerkmaker/schachtenmaker Voldoende/ruim voldoende: orthopedische (schoen)techniek (alleen ondernemers onderwerkmaker/schachtenmaker matig) Ruim voldoende: optiek, audiciens (alleen werkplaatsmedewerker optiek: voldoende) Ruim voldoende: tandtechniek (alleen orthodontie voldoende) Goed: technisch oogheekundig assistent, medewerker steriele hulpmiddelen

Bron: www.kansopwerk.nl (geraadpleegd september 2013)

Tabel 14 toont de perspectieven voor de opleidingen die relevant zijn voor de 36 HBA-branches. De kans op werk verschilt duidelijk tussen de clusters en zelfs tussen verschillende richtingen binnen de clusters. Veel ambachtsopleidingen bieden op dit moment voldoende of ruim voldoende kans op werk. Goede arbeidsmarktperspectieven hebben:

- Bepaalde opleidingen in de gezondheidstechniek: technisch oogheekundig assistent, medewerker steriele hulpmiddelen. De meeste andere opleidingen in de gezondheidstechniek bieden ruim voldoende perspectieven (bijvoorbeeld tot opticien, audicien of tandtechnicus). Hier speelt de groeiende behoefte aan medische hulpmiddelen door de vergrijzing en bepaalde welvaartsziekten een belangrijke rol.

- Bepaalde opleidingen in de voeding: worstmaker, slager, traiteur, versspecialist. Het aantal leerlingen in deze opleidingen is onvoldoende om in de vraag te voorzien.

Minder goede perspectieven hebben:

- Bepaalde opleidingen in de bouw en afbouw: dakdekkers en voegers, glaszetters. Hier speelt de crisis waarschijnlijk een belangrijke rol. Overigens zijn de perspectieven voor straatmakers, natuursteenbewerkers en glazeniers nog wel voldoende. In het vorige hoofdstuk bleek echter dat de bouw voor de wat langere termijn, wanneer de economie weer aantrekt en de crisis in de bouw voorbij is, rekening moet houden met tekorten. Op iets langere termijn zijn de arbeidsmarktperspectieven van bouwopleidingen dus waarschijnlijk weer beter.
- Lagere opleidingen in de bakkerij. Voor opleidingen op mbo-niveau 3 en 4 is er wel voldoende kans op werk.
- Opleidingen in de uiterlijke verzorging: kappers, schoonheidsspecialisten en pedicures. Het aantal gediplomeerden overtreft hier al jaren de behoefte. Wel daalt bijvoorbeeld het aantal studenten aan kappersopleidingen. De voorgenomen afschaffing van de drempelloze instroom in mbo-opleidingen kan bovendien leiden tot een extra daling van studentenaantallen aan kappersopleidingen, waardoor de overschotten op langere termijn zouden kunnen verdwijnen.

5.2. Mogelijkheden voor volwassenen

Aantrekkelijke carrièreswitch vanwege de menselijke maat en de goede kans op werk

In de vorige paragraaf bleek al dat er in veel ambachtelijke beroepen een redelijk tot goede kans op werk is. In sommige segmenten is er op dit moment sprake van tekorten, in andere worden de komende jaren toenemende tekorten verwacht. De ambachten lenen zich goed voor instroom van volwassenen, bijvoorbeeld mensen die vanwege (een dreigende) werkloosheid of arbeidshandicap moeten uitzien naar ander werk. Maar ook voor mensen die op een bepaald moment in hun carrière behoefte hebben aan een meer 'menselijke maat'. Die menselijke maat geldt zowel

- het soort werk: veel maatwerk, direct contact met klant, oog voor kwaliteit;
- als het soort organisatie: veel zeer kleinschalige bedrijven, met een informele bedrijfscultuur.

Bovendien is een hogere leeftijd in bepaalde ambachtsberoepen vaak zelfs een voordeel omdat ook de klantenpopulatie vaak al wat ouder is, bijvoorbeeld in de medisch-technische beroepen. De gemiddelde leeftijd van studenten aan ambachtelijke opleidingen ligt vaak ook hoger dan het gemiddelde. In de opleidingen gezondheidstechniek en creatieve ambachtelijke techniek (vallend onder kenniscentrum SVGB) is bijvoorbeeld 28 procent van de leerlingen dertig jaar of ouder.

Gevraagd: affiniteit met techniek en maatwerk

Uiteraard verschillen de gevraagde competenties per ambacht maar over de hele linie is wel een aantal veel voorkomende competentie-eisen te noemen¹⁸:

- handig zijn;
- technisch inzicht hebben;
- nauwkeurig kunnen werken/kwaliteit leveren;
- rust en controle hebben (alles in de hand hebben);
- kunnen werken volgens beproefde werkwijzen;
- zich houden aan geldende richtlijnen en veiligheidsvoorschriften;
- creatief zijn;
- klantgericht zijn (en kunnen verkopen);
- kunnen samenwerken;
- kunnen organiseren en plannen;
- sociale en communicatieve vaardigheden;
- in staat zijn het vakmanschap te onderhouden.

Omscholing niet altijd eenvoudig te organiseren

Ambachtswerk vraagt om geschoolde vakmensen. Een gerichte omscholing is dus wel noodzakelijk om duurzaam in een ambacht aan het werk te gaan. Dit gebeurt over het algemeen via de BBL-constructie. In de praktijk doen zich hierbij wel regelmatig knelpunten voor:

- Slechts een deel van de volwassenen is geïnteresseerd in een omscholing tot vakman. Mensen hikken aan tegen het weer naar school gaan of tegen de terugval in inkomsten. Weliswaar ontvangen deelnemers in de BBL-vorm al meteen een salaris, maar vaak is dit (aanzienlijk) lager dan het salaris dat men gewend was (mogelijk zelfs lager dan de WW). Soms, maar lang niet altijd, is het mogelijk om (tijdelijk) met behoud van WW-uitkering aan de slag te gaan of hebben deelnemers de beschikking over een ontslagvergoeding waarmee het salaris is aan te vullen. In de praktijk gaat het dus vaak om zeer gemotiveerde studenten die zich als volwassenen omscholen tot vakman (vaak ook

¹⁸ P. Donker van Heel e..a., *De sector ambachten: economie en arbeidsmarkt*, Rotterdam, augustus 2012.

wat hogeropgeleid). In branches waar particuliere of brancheopleidingen worden gegeven is het wellicht makkelijker voor volwassenen om weer naar school te gaan.

- De scholing tot ambachtsman of -vrouw is mogelijk in de reguliere (BBL-)vorm. Studenten aan ambachtelijke opleidingen zijn vaak al wat ouder, maar niet altijd. Soms is het toch aantrekkelijker om een apart project te starten voor volwassenen. Dit vraagt om de toegang tot scholingsbudgetten, flexibele instroom en maatwerktrajecten (bijvoorbeeld in modules). In de praktijk blijkt dit niet altijd gemakkelijk te regelen, ook al omdat het vaak gaat om kleinere branches gaat met een minder goed ontwikkelde infrastructuur. Er is overigens wel een aantal (mogelijk) inspirerende voorbeelden van scholingsprojecten zelfs voor mensen met een beperking (zie de box met voorbeelden).
- Het vinden van een leerwerkplek blijkt voor volwassen deelnemers vaak een extra moeilijke opgave. Werkgevers prefereren toch vaak een jongere BBL'er, deels vanwege de kosten (lager salaris), deels vanuit onbekendheid met de oudere doelgroep.
- Er zijn weliswaar mogelijkheden om als werknemer een ambacht uit te oefenen maar een belangrijk deel van de mogelijkheden ligt in het zelfstandig ondernemerschap. Dit moet wel passen binnen het toekomstbeeld van potentieel geïnteresseerden en vergt naast de ontwikkeling van (technisch) vakmanschap ook ondernemingszin. Dat is niet voor iedereen een realistische optie. Beroepen met instroomkansen als werknemer zijn bijvoorbeeld opticien, audicien, medewerker steriele hulpmiddelen, technisch oogheilkundig assistent, fietstechnicus en schoenhersteller.

Voorbeelden van projecten

2Wieler: Arbeidsgehandicapten worden assistent mobiliteitsbranche

Deelnemers met een lichte arbeidshandicap kunnen sinds drie jaar deelnemen aan de volwaardige AKA-opleiding tot Assistent Mobiliteitsbranche. Dit is een samenwerkingsproject van sociale werkvoorziening Wezo in Zwolle, het Deltion College en de Tweewieler Academy van Innovam. De opleiding en technische ondersteuning wordt in samenwerking met Innovam verzorgd. Door een samenwerking met RIBW en FRION kunnen ook personen met een psychiatrische en verstandelijke handicap deelnemen.

Het concept is gebaseerd op afspraken tussen de Tweewieler Academy en tweewielerbedrijven in de regio. Het leerwerkcentrum '2Wieler' in Zwolle haalt bij hen inruilfietsen op. De deelnemers repareren deze tegen een redelijke vergoeding onder begeleiding van een trainer. Als de dienstverlening bevalt kunnen bedrijven besluiten om deelnemers een stageplaats aan te bieden en ze eventueel in dienst te nemen (misschien niet altijd voor vijf dagen per week, maar wel naar vermogen). Opdrachtgevers zijn de fietsondernemers in Zwolle en omstreken, maar bijvoorbeeld ook vakantieparken. In een samenwerkingsproject met de gemeente worden fietsen (niet van diefstal afkomstig) die niet door de eigenaar zijn opgehaald opgekocht, opgeknapt en voor een passend tarief verkocht.

Het project is 3 jaar geleden als pilot gestart. De gedachte was dat de vraag uit de markt genoeg geschoolde kandidaten zou kunnen opnemen. Voor wat betreft de fietsondernemers valt die opnamevraag tegen. Wel zijn er inmiddels fietsreparatie-diensten ingericht bij de Isala klinieken en Hogeschool Windesheim in Zwolle. Daar leren de deelnemers naast de techniek ook het vak van omgaan met klanten en service verlenen. Er zijn nu 7 deelnemers die één of meerdere certificaten hebben behaald en geschikt zijn om in de fietsbranche een werkplek in te vullen. Nu vindt dat veelal nog plaats in de vorm van stages bij een fietsondernemer.

Bikeflex: verkorte opleiding tot fietsenmaker

Wie fietsenmaker wil worden, moet normaal gesproken twee jaar naar een ROC en dan zelf op zoek naar en leerwerkplek. Maar wanneer je op wat hogere leeftijd alsnog voor dat beroep wil kiezen, is dat een moeizame stap; dan heb je geen zin meer om aan te schuiven bij zestien- tot achttienjarigen. De bike-flexacademy leidt werkzoekenden op tot fietsenmaker. Doelgroep wordt gevormd door mensen met een passie voor fietsen, en liefst ook een beetje een technische achtergrond. Inmiddels starten er ieder jaar een aantal groepen. De opleiding bij Bikeflex is verkort tot acht weken van 40 uur. Cursisten doen het officiële examen bij Innovam. Daarna worden ze gedetacheerd bij een werkgever. De bedoeling is dat deze ze na verloop van tijd in dienst neemt. De opleidingen worden gegeven op twee vestigingen: in Zeist en (sinds kort) Geldrop. Er zullen dit jaar minimaal 48 UWV'ers, verspreid over Zeist en Eindhoven, deelnemen en uitgeplaatst gaan worden. De afgelopen jaren zijn er steeds vergelijkbare aantallen per jaar uitgeplaatst.

Superclass: ouderen worden opticien

In samenwerking met het (toenmalige) Servicepunt Ambachten en UWV WERKbedrijf heeft de optiekketen Specsavers het project Superclass opgezet. Dit project richtte zich op werkzoekenden van 45 jaar of ouder die zich wilden laten scholen tot opticien. De deelnemers kregen een baan in één van de winkels en werden in twee jaar opgeleid tot gediplomeerd opticien. Het betrof een verkorte opleiding op niveau mbo-4. Ze gingen één dag in de week naar de optiekopleiding in Amersfoort. Eén keer in de twee weken was er een bijscholingsdag op het Specsavers-trainingscentrum in Amersfoort. Het optiekvak werd vooral geleerd in de praktijk: van montuur- en glasadvies, tot oogmeten en het slijpen van een brillenglas. Er zijn twee klassen gestart van in totaal dertig werkzoekenden. Het grootste gedeelte daarvan heeft het diploma inmiddels behaald en is werkzaam bij Specsavers.

Niche-benadering

Niet alle ambachten bieden even goede instroomkansen. Bij tekortberoepen zijn er aanzienlijk betere instroomkansen dan bij overschotberoepen. Landelijk lijken er op termijn vooral goede instroommogelijkheden te komen voor technische vakmensen (in de bouw, metaal en installatie) en gezondheidstechnici (opticiëns, audiciëns, oogheilkundig assistenten, etc.). Minder instroomperspectieven bieden bijvoorbeeld de ambachten in de uiterlijke verzorging en de kunstzinnige beroepen. Vaak geldt bovendien dat het gaat om relatief kleine beroepsgroepen. Omscholen van grote groepen is dus vaak helemaal niet wenselijk, gezien de ruimte op de arbeidsmarkt.

Al met al zijn er dus zeker mogelijkheden, maar er vindt op dit moment niet op grote schaal zij-instroom plaats in de ambachten. Dit wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat het vrijwel altijd

noodzakelijk is om eerste een (meerjarige) opleiding te volgen, hetgeen niet voor iedere werkzoekende wenselijk en haalbaar is. Wanneer het zou lukken om de geschetste beperkingen weg te nemen (of te verzachten) is er wellicht wel meer zij-instroom mogelijk dan op dit moment het geval is.

5.3. Mogelijkheden naar regio

Bij het bepalen van de instroomkansen in de diverse ambachten naar regio is het volgende van belang:

- In hoeverre is een bepaald ambacht vertegenwoordigd in de regionale werkgelegenheid?
Ambachtsondernemers opereren vaak op lokale en regionale markten. Veel ambachten zijn dan ook in iedere regio aanwezig, vaak in ongeveer evenredige mate. Voorbeelden daarvan zijn slagers, banketbakkers, opticiens, kappers en schoonheidsspecialisten. Andere ambachten kennen een sterke concentratie in een bepaalde regio, samenhangend met de werkgelegenheidsstructuur. Zo zijn er in Drenthe, Friesland, Zaanstreek-Waterland en Noord Holland Noord veel ambachtsmensen werkzaam in de bouw. Amsterdam kent daarentegen een relatief groot aandeel werkenden in het cluster Creatief en Communicatie, terwijl in Rijnmond juist veel werkenden in het cluster installatie- en elektrotechniek kent en Zuid-Oost-Brabant veel in het cluster metaal. Voor veel zzp'ers in creatieve beroepen strekt de afzetmarkt zich uit tot heel Nederland (of zelfs nog verder). Tabel B4 in bijlage III geeft inzicht in de spreiding van beroepenclusters naar regio.
- In hoeverre is er in de regio behoefte aan instroom van volwassenen voor een bepaald ambacht? In de vorige paragraaf is aangegeven dat er landelijk gezien de beste kansen liggen in bepaalde niches, en veelal in technische beroepen. In hoeverre de kansen verschillen tussen regio's is moeilijk aan te geven. Het is dan ook verstandig goed te peilen wat de behoefte aan nieuwe instroom voor een bepaald beroep is de regio, alvorens een project te starten.
- In hoeverre kunnen mensen uit de regio relatief gemakkelijk een opleiding volgen voor het betreffende beroep? Een deel van de ambachtelijke opleidingen wordt maar op enkele plaatsen in het land gegeven. Omdat veel ambachtelijke opleidingen (in ieder geval ook) via de BBL-route wordt gegeven hoeven deelnemers niet vijf dagen per week naar school. Toch kan een lange reisafstand ook voor één dag per week of een paar weken per jaar een obstakel zijn om weer aan een opleiding te beginnen. Het is dus goed om voorafgaand aan deelname vast te stellen wat de mogelijke belasting van het reizen zal zijn. Voordeel van een lange reisafstand tot de opleiding is mogelijk wel dat de regionale behoefte aan gediplomeerden mogelijk groter is omdat er minder mensen uit de regio de betreffende opleiding zullen volgen.

Literatuurlijst

Donker van Heel, P., B. Volkerink, J. de Wit, E. Nelissen. De sector ambachten: economie en arbeidsmarkt. Ecorys in opdracht van HBA. Rotterdam, augustus 2012.

EB Management, Haalbaarheidsonderzoek ambachtsportal. 2013.

Hoofdbedrijfschap ambachten. Jaarverslag 2011.

Pleijster, F., A. Wennekers, J. de Kok. Innovatie in de ambachtseconomie. EIM in opdracht van Ministerie van EZ en HBA. Zoetermeer, december 2009.

Ruis, A. T. Span Arbeidsmarktdynamiek in de ambachtseconomie tot 2021. Ontwikkelingen in vraag en aanbodzijde. EIM in opdracht van het HBA. Zoetermeer, april 2012.

SBB, Advies kleine, unieke opleidingen, maart 2013.

Scholtz, H.. Een duurzame samenleving is maakbaar. De ambachtseconomie als hoeksteen voor een toekomstbestendig Nederland. November 2012

Sociaal Economische Raad. Handmade in Holland: vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie. Den Haag, juni 2013.

SOS Vakmanschap. Monitor SOS Vakmanschap editie 2012 - Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs. 2012.

SOS Vakmanschap. Monitor en advies SOS Vakmanschap editie 2013 - Zeldzame specialistische beroepsgroepen en kleinschalig beroepsonderwijs. 2013.

SVGB. Kansen zien en grijpen. Arbeidsmarkt- en onderwijsmonitor 2011-2012.

EIM in opdracht van HBA (in samenwerking met branches). Diverse structuuronderzoeken. 2007-2013.

Factsheets ambachtsberoepen

Deel 1 van de arbeidsmarktbeschrijving geeft een beeld van de arbeidsmarkt van het ambacht in algemene zin. 'Het' ambacht bestaat echter niet, het gaat om een diverse verzameling van ambachtelijke beroepen en bedrijvigheid. Dit deel brengt die diversiteit in beeld aan de hand van een aantal factsheets over concrete ambachten. Per beroepsgroep wordt een korte schets gegeven van de markt, werkgelegenheid, opleidingen en arbeidsmarktperspectieven. Dit deel heeft geenszins de ambitie volledig te zijn, maar poogt vooral de zeer verschillende ambachten een concreter gezicht te geven. De factsheets hebben betrekking op:

- de branches die bij het HBA zijn aangesloten;
- de beroepsgroepen die vallen onder het kenniscentrum SVGB.

Daarmee vallen bijvoorbeeld de beroepen in de metaal- en elektrotechniek buiten deze beschrijving. De beschrijving is gebaseerd op de verschillende beschikbare bronnen over de betreffende branches en beroepsgroepen. Deze zijn bij iedere factsheet weergegeven.

De factsheets zijn ingedeeld naar de volgende clusters:

Hoofdstuk	Paragraaf
1. Bouw	1.1 Dakdekkers 1.2 Bestratingsbedrijf 1.3 Voegbedrijven
2. Afbouw en afwerking	2.1 Parketteurs 2.2 Natuursteenbewerkers/-handelaren 2.3 Klussenbedrijven 2.4 Zonwering en rolluikenbranche
3. Gebouwverzorgend	3.1 Glazenwassers 3.2 Schoorsteenvegers 3.3 Glaszetters en glasbewerkingsbedrijven
4. Productie	4.1 Maatkledingbedrijven 4.2 Zadel- en tuigmakerijen
5. Reparatie	5.1 Kledingreparatie en veranderbedrijven 5.2 Fietsherstellers 5.3 Schoenherstellers 5.4 Naaimachinetechici 5.5 Textielreinigers
6. Creatief en communicatie	6.1 Muziekinstrumentenmakers 6.2 Ontwerpers en ambachtelijk vervaardigers van schoenen en tassen 6.3 Glasblazers 6.4 Glazeniers 6.5 Goud- en zilversmeden 6.6 Hoedenmakers 6.7 Urwerkmakers: horlogemakers en klokkenmakers 6.8 Juweliers 6.9 Keramisten 6.10 Pianotechniek
7. Voeding	7.1 Banketbakkers 7.2 Slagers 7.3 Ijsbereiders
8. Uiterlijke verzorging	8.1 Kappers 8.2 Schoonheidsverzorgingsbedrijven 8.3 Pedicures 8.4 Grimeurs
9. Gezondheid	9.1 Opticiens 9.2 Audiciens 9.3 Technisch oogheilkundig assistenten 9.4 Tandtechnische laboratoria 9.5 Orthopedisch schoentechnisch bedrijf en orthopedische instrumentmakers 9.6 Medewerker steriele medische hulpmiddelen

Brancheorganisaties

In vrijwel alle branches in het ambacht is een brancheorganisatie van ondernemers actief. Het voert te ver om deze allemaal te beschrijven. In de factsheets in deel 2 wordt de betreffende brancheorganisatie per branche of beroepsgroep genoemd.

Kenniscentra onderwijs-arbeidsmarkt

Kenniscentra zijn verantwoordelijk voor het onderhouden van de kwalificatiestructuur van mbo-opleidingen. Ze genereren ook arbeidsmarkt- en onderwijsinformatie, bijvoorbeeld over het arbeidsmarktperspectief van opleidingen en de kans op het vinden van een stageplaats per opleiding. In totaal zijn er tien kenniscentra betrokken bij één of meerdere ambachten:

- SVGB, voor creatieve beroepen en beroepen in de gezondheidstechniek, www.svgb.nl;
- Fundeon, voor beroepen in de bouw, www.fundeon.nl;
- Savantis, voor parketteurs, natuursteenbewerkers, glazenwassers en glaszetters, www.savantis.nl;
- KOC, voor kappers, schoonheidsspecialisten, voetverzorgers en grimeurs, www.koc.nl;
- Kenteq, voor klusbedrijven, www.kenteq.nl;
- Kenwerk, voor banketbakkers, www.kenwerk.nl;
- SVO, voor slaggers, www.svo.nl;
- Innovam, voor rijwielherstellers, www.innovam.nl;
- KC Handel, voor maatkleermakers, www.kchandle.nl;
- SH&M, voor orgelbouwers, www.shm.nl.

Overigens zijn er ook branches waarvoor geen reguliere mbo-opleiding bestaat (bijvoorbeeld de schoorsteenvegers of ijsbereiders). Zij zijn dan ook niet verbonden met een kenniscentrum.

Hoofdbedrijfschap Ambachten

Het Hoofdbedrijfschap Ambachten is een organisatie van en voor de ambachten. In het HBA zijn 36 ambachtelijke branches verenigd. Alle bedrijven binnen de aangesloten branches vallen onder het HBA. Het HBA is dus geen vereniging waarvan individuele ondernemers lid kunnen worden en hun lidmaatschap weer kunnen opzeggen. Branches kunnen zich wel aansluiten en ook weer uittreden. Het HBA maakt deel uit van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO), het stelsel van product- en bedrijfschappen. In het bestuur van het HBA zijn ondernemers- en werknemersorganisaties vertegenwoordigd.

Het HBA is vooral actief op de twee hoofdkenmerken van het ambacht: vakmanschap en ondernemerschap. Bij vakmanschap gaat het om vakscholing en de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt: hoe kunnen we – ook in de toekomst – zorgen voor voldoende vakmensen? Bij ondernemerschap gaat het vooral om de vraag hoe de – meestal kleine – ondernemer zijn bedrijfsvoering kan professionaliseren en beter kan inspelen op wensen van klanten. Vanuit de heffing is een breed scala aan activiteiten geïnitieerd: imagocampagnes, vernieuwingsprojecten, versterking van het ondernemerschap, branchecodes, onderzoek (algemeen en op brancheniveau), et cetera.

Inmiddels is besloten de bedrijfs- en productschappen op te heffen. Daarmee verdwijnt ook het HBA en vallen de centrale bedrijfstakgelden voor gemeenschappelijke activiteiten weg. Daarnaast verdwijnt ook de kennisfunctie van het HBA. Op verzoek van de aangesloten branches onderzoekt het HBA op dit moment de mogelijkheid om te komen tot een nieuwe, private organisatie (Centrum voor Ambachtseconomie). Binnen deze organisatie zouden producten en diensten die nu vanuit heffingsgelden door het HBA worden geleverd, geborgd kunnen worden. Op dit moment is nog niet duidelijk of deze organisatie er ook daadwerkelijk zal komen en welke producten hier op verzoek van branches en overheid geborgd zullen worden.

Website: www.hba.nl.

SOS Vakmanschap

SOS Vakmanschap is een samenwerkingsverband van meer dan vijftig organisaties uit bedrijfsleven en onderwijs die zich inzetten om het kleinschalig, specialistisch vakmanschap in Nederland voor de toekomst veilig te stellen door behoud en versterking van specialistisch beroepsonderwijs. SOS Vakmanschap is opgericht in oktober 2010. Initiatiefnemers waren VNO-NCW MKB-Nederland, Koninklijke Metaalunie, Hoofdbedrijfschap Ambachten en SVGB kenniscentrum.

SOS Vakmanschap biedt expertise en zet zich in om het kleinschalig specialistisch vakmanschap een gezamenlijke stem te geven en doelmatige en duurzame oplossingen uit te werken voor kleinschalige specialistische beroepsopleidingen. Beroepsgroepen of opleidingen die zich in hun voortbestaan bedreigd voelen, kunnen dit kenbaar maken bij het Meldpunt Bedreigde Opleidingen en Beroepen. SOS

Vakmanschap kan dan (vanuit haar expertise) meedenken bij het zoeken naar een oplossing en publiciteit genereren voor het knelpunt. Ieder jaar wordt een monitor uitgebracht die ingaat op ontwikkelingen in het kleinschalig vakmanschap, de toegevoegde waarde van het specialistisch vakmanschap voor Nederland en de gevonden oplossingen voor bedreigde opleidingen en beroepsgroepen.
Website: www.sosvakmanschap.nl.

Platform Ambachtseconomie

Het Platform Ambachtseconomie wordt gevormd door invloedrijke mensen uit de Nederlandse samenleving. Zij willen de ambachtelijke beroepen een stem geven en daarmee het economisch belang en perspectief van de ambachtseconomie over het voetlicht brengen. Het platform zet onderwerpen op de agenda en stimuleert stakeholders in de politiek, het maatschappelijke middenveld en het onderwijs tot actie op terreinen als wet- en regelgeving, instroom en aansluiting tussen scholing en praktijk. Het Platform Ambachtseconomie is een initiatief van het HBA.

Website: www.ambachtseconomie.nl

Interessante sites

www.vaktoppers.nl

Op deze site staat informatie over tientallen ambachtelijke beroepen. Per beroep wordt een beschrijving van taken en werkzaamheden, opleidingen, mogelijkheden en kansen gegeven. Over de meeste beroepen zijn bovendien filmpjes te zien, waarin vakmensen zelf tonen hoe het in hun vak werkt in de praktijk. Er is een beroepencheck waarmee jongeren zelf kunnen uitvinden welk beroep bij hen past! Vaktoppers is een initiatief van het Hoofdbedrijfschap Ambachten.

Bijlage III Extra tabellen

Tabel 1 in hoofdstuk 2 geeft het aantal werkenden in ambachtsberoepen naar elf clusters. UWV heeft aan het CBS gevraagd om ook een aantal tabellen te maken die nader inzicht geven in de exacte beroepen, de bedrijven waar ze werken (economische sector en omvang van de bedrijven) en de regionale spreiding. Aantallen in de enquête zijn opgehoogd naar schattingen voor het totale aantal beroepsbeoefenaren op jaarbasis. Voor een aantal cellen in deze tabellen komt het opgehoogde aantal uit op minder dan 1.000. Hierover kunnen geen betrouwbare schattingen worden gegeven. Deze cellen zijn in onderstaande tabel leeg. De overige aantallen zijn afgerond op duizendtallen.

Tabel B1 Ambachtsberoepen: omvang afzonderlijke beroepsgroepen
Driejaarsgemiddelde 2010-2012

Beroepencluster	Driejaarsgemiddelde 2010-2012
Algemene bouw	
Allround bouwvakkers, kleine bouwaannemers	13.000
Straatmakers, metselaars	27.000
Timmerlieden	89.000
Gespecialiseerde bouw	
Steenhouwers, -bewerkers en -snijders	
Betonwerkers, betonafwerkers	8.000
Steigerbouwers, bouwarbeiders ruwbouw n.e.g.	26.000
Dakdekkers	8.000
Vloerleggers en tegelzeters	8.000
Isoleerders	2.000
Glazzetters	3.000
Afbouw en afwerking	
Stukadoors	10.000
Schilders en behangers	34.000
Verf- en lakspuiters	7.000
Gebouwverzorgend	
Schoorsteenvegers en gevelreinigers	2.000
Glazenwassers	5.000
Installatie- en elektrotechniek	
Elektrotechnici	3.000
Technici elektronica	2.000
Loodgieters en pijpfitters	26.000
Installateurs luchtbehandeling en koeltechniek	6.000
Elektriciens gebouwaansluitingen	44.000
Elektromonteurs voertuigen, machines, motoren	20.000
Monteur elektriciteitsnetten	2.000
Elektronicamonteurs	6.000
Monteurs ict en telecommunicatie	10.000
Metaal	
Metaalgieters en kernmakers	
Lassers en snijders	25.000
Plaatwerkers	10.000
Constructiewerkers	15.000
Takelaars en kabelspliters	
Smeden, voorslaggers en smeedperswerkers	
Gereedschapmakers	3.000
Machinestellers en -bedieners metaalproductvervaardiging	34.000
Metaalpolijsters, -slijpers en gereedschapsslijpers	2.000

Beroepencluster	Driejaarsgemiddelde 2010-2012
Hout-, textiel en overige productie	
Ambachtslieden werkend met hout, vlechtwerk	
Ambachtslieden werkend met textiel, leder	
Houtbehandelaars	
Meubelmakers	17.000
Kleermakers, bontwerkers en hoedenmakers	5.000
Patroonmakers en snijders voor kleding	
Naaisters, borduursters	
Stoffeerders	11.000
Pelsbereiders en leerlooiers	
Schoenmakers	2.000
Weefgetouw- en breimachinebedieners	
Naaimachinebedieners	1.000
Machinebedieners bont- en leerbereiding	
Machinebedieners vervaardigen van schoeisel	
Bedieners installaties houtbewerking	
Bedieners installaties vervaardiging glas en aardewerk	2.000
Reparatie	
Automonteurs	53.000
Vliegtuigmonteurs	5.000
Rijwielmonteurs	5.000
Fijninstrumentmakers en -reparateurs	2.000
Wasmachinebedieners	6.000
Creatief en communicatie	
Product- en kledingontwerpers	6.000
Web- en multimediaontwikkelaars	
Beeldend kunstenaars	15.000
Interieurontwerpers en decorateurs	8.000
Vakspecialisten televisie- en theaterproductie	
Vervaardigers en stemmers van muziekinstrumenten	1.000
Juweliers en bewerkers van edele metalen	2.000
Pottenbakkers	
Glasblazers, -snijders, -slijpers en -polijsters	
Letterschilders, decoratieschilders, graveurs en etsers	1.000
Voeding	
Slagers, vishandelaren	15.000
Bakkers en banketbakkers	12.000
Zuivelbereiders	
Gezondheidstechniek	
Optometristen en orthoptisten	2.000
Prothese- en tandtechnici	7.000
Opticiens/audiiciens	5.000
Uiterlijke verzorging	
Kappers	41.000
Schoonheidsspecialisten	24.000

Bron: CBS op verzoek van UWV

Tabel B2 Ambachtsberoepen: omvang ondernemingen naar cluster
Ondernemingen waar mensen met een ambachtsberoep werken (2011)

	Totaal	Grootteklasse bedrijf naar aantal werkzame personen						
		1	2 tot 10	10 tot 20	20 tot 50	50 tot 100	100 of meer	onbekend
Algemene bouw	129.000	33%	17%	11%	14%	9%	12%	6%
Gespecialiseerde bouw	54.000	26%	15%	11%	13%	9%	20%	6%
Afbouw en afwerking	49.000	35%	20%	8%	14%	6%	8%	6%
Gebouwverzorgend	6.000
Installatie- en elektrotechniek	115.000	12%	13%	9%	15%	10%	32%	9%
Metaal	91.000	8%	15%	12%	22%	13%	24%	5%
Hout, textiel en overige productie	39.000	31%	28%	10%	15%	5%	8%	5%
Reparatie	70.000	11%	30%	17%	14%	7%	14%	6%
Creatief en communicatie	33.000	67%	12%	.	6%	.	6%	.
Voeding	26.000	.	23%	19%	15%	15%	15%	8%
Gezondheidstechniek	13.000
Uiterlijke verzorging	65.000	45%	43%	8%
Totaal	690.000	24%	21%	11%	13%	8%	16%	6%

Bron: CBS op verzoek van UWV

Tabel B3 Ambachtsberoepen: economische sector ondernemingen
Ondernemingen waar mensen met een ambachtsberoep werken (2011)

	Aantal werkenden x 1000	Aandeel	Met name in beroepencluster
Land- en tuinbouw, visserij, delfstoffen	2	0%	
Procesindustrie	27	4%	voeding
Metalektro en metaalnijverheid	85	12%	metaal
Overige industrie, energie en nuts, milieu	59	9%	hout-, textiel, overige productie
Bouwnijverheid en bouwinstallatie	249	36%	algemene bouw
Mobiliteitsbranche	51	7%	reparatie
Groothandel	15	2%	installatie- en elektrotechniek
Detailhandel	31	4%	
Vervoer en opslag	8	1%	reparatie
Horeca, catering en verblijfsrecreatie	3	0%	
Informatie en communicatie	6	1%	installatie- en elektrotechniek
Financiële dienstverlening			
Uitzendbureaus en arbeidsbemiddeling	10	1%	
Schoonmaak	7	1%	
Overige zakelijke dienstverlening	20	3%	
Openbaar bestuur, inclusief overheidsdiensten	7	1%	
Onderwijs	3	0%	
Zorg en welzijn	5	1%	
Cultuur, sport en recreatie	15	2%	creatief en communicatie
Overige dienstverlening	76	11%	uiterlijke verzorging
onbekend	10	1%	
totaal	690		

Bron: CBS op verzoek van UWV

X 1.000	Totaal	Alg. bouw	Gespec. bouw	Afbouw en afwerking	Gebouwverzorgend	Installatie- en elektro-techniek	Metaal	Hout, textiel en overige productie	Reparatie	Creatief en communicatie	Voeding	Gezondheids-techniek	Uiterlijke verzorging
Zeeland	18	4	.	.	.	3	2	.	2	.	.	.	2
West-Brabant	32	7	3	2	.	5	4	2	3	.	.	.	3
Helmond-De Peel	14
Midden-Brabant	18	2	.	2	.	2	3	2	3	.	.	.	2
Noord-Oost-Brabant	31	7	3	3	.	5	3	2	3	.	.	.	2
Zuid-Oost-Brabant	21	3	2	2	.	3	5	2	2
Noord-Limburg	12
Midden-Limburg	11
Zuid-Limburg	24	2	3	2	.	4	3	2	2	.	.	.	3

Bron: CBS op verzoek van UWV

Colofon

Uitgave

UWV
Afdeling Arbeidsmarktinformatie

Postadres

Postbus 58285
1040 HG Amsterdam

Inlichtingen

Tel. 020 -7524115 of 020 - 7524116

Redactie

Mechelien van der Aalst
Kees van Uiter

Disclaimer

Alles uit deze uitgave mag worden overgenomen, echter uitsluitend met bronvermelding.

UWV © 2013

